

Giedrius Subačius

Filologinis Aleksandro Luočio salto: *Трумпасъ Катехизмасъ* (1865) verčiamas *Trumpu Katechizmu* (1874)¹

1. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne Mikas Vaicekuskas 2003 metais surado Aleksandro Luočio *Трумпа Катехизма* (toliau – LuTK) rankraštį. Kaip atradėjas nurodė, tai, regis, pirmas žinomas lietuvių raštijos istorijoje atvejis, kai lietuviškai (lotyniškėmis raidėmis) buvo perrašytas tekstas iš anksčiau kirilikos spaudmenimis išleistos knygos (Vaicekuskas 2003, 16).

Michailas Dolbilovas ištyrė, kad „jau 1864 m. rusų raidyno diegimas N. Novikovui netgi reiškė tam tikrą lietuvių kalbos sunorminimą. Jis buvo įsitikinęs, kad rusiški simboliai padėtų lietuviams ištarti jų gimtosios kalbos žodžius taisyklingai ir vienodai“ (Dolbilov 2004, 128t.). Akivaizdu, kad Luotys yra Novikovo idėjų neigėjas, nepriėmęs kirilikos ir savaip savinęsis tekstą, jį „atvertęs“, „gražinęs“ į pageidaujamą lotyniškų raidžių formą. To paties Novikovo deklaruotai „gramatinei prievartai“ (plg. Staliūnas 2004, 106, išn. 107) Luotys pasirengė vaistų – transkribavo kiriliką „atgal“ į lotyniškas raides. Nors caro valdžia nuolat akcentavo, jog lietuviai jau susirašinėjantys rusiškėmis raidėmis (plg. kirilinio atviruko publikaciją – Venckienė 2004, 315tt.), Luočio triūso kryptis priešinga.

Šis straipsnis skirtas aprašyti Luočio darbo metodą, redagavimo nuostatas, tarmės ir ortografijos ypatybes.

Irišto rankraščio antraštė tokia: „Trumpas Katechizmas. Awkcziawsej krazta wyresnibej lejpant parafzitas dieł katałiku jawnumenes i moksla łejdamus. Yfzspawstas. Wilniui Yfzspawsty dałejda Metus 1874 Rugsieje 16 diena. Motiejus Wałonczawskis Wiskups. Rafzi Aleksandra Lowtis [apačioje dar prirašyta „А Ловтисъ“]“ (p. [III]). Taip pat Katekizmo pabaigoje yra Luočio prierasas: „Rafzi Aleksandra Lowtis 1874 Metus. Lapkrysty M. 27 Dejno pabenktas tos katek СПетербургій 1874 год у[?] е[?]“ (p. 98).

Rankraštis taip pat turi bent tris nuosavybės įrašus. Viršelyje užrašyta „Сія КНИГА Принадлежить Александру Ловтису 1874 Года“. Kitas įrašas ilgesnis – „Сія Книга Принадлежить Александру Ловтису 1874 Года Въ СПетербурге Въ Литографій Главнаго Артилерійскаго Управленіе. Шкуды Назначаются“ (p. [I]). Taip pat račiame 46 puslapio viršuje Luotys pasirašė mažomis raidytėmis: „ЛОВТИСЪ“.

Atrastą rankraštį Vaicekuskas taip aprašė (Vaicekuskas 2003, 16):

Apie šio rankraščio autorių – Aleksandrą Lovtį (tai greičiausiai surusinta pavardė; galėjo būti Luotys, Luotis, Lautys, Lautis) – beveik nieko nežinoma. Iš prierasų rankraštyje aišku, kad jis kažkaip yra susijęs su Skuodu, kad 1874–1875 m. gyveno Sankt Peterburge ir dirbo vyriausiosios artilerijos valdybos spaustuvininku, kur, kaip pats teigia, „parašė“ „Trumpą katekizmą“ ir „Bromą“. Mirė iki 1899 m., nes tais metais Tumas šį rankraštį jau turėjo, o jame dar yra Jono Gadeikio, matyt, antrojo rankraščio savininko, įrašas, kad Aleksandras Lovtis jau „posuda P. Diewa“ [...] „Trumpas katekizmas“ – tai Valančiaus lietuviškai parašytas, „graždanka“ išleistas „Трумпасъ катехизмасъ“. Greičiausiai Luočio „Trumpas katekizmas“ – tai lietuviškai parašytas iš „graždanka“ išleistos knygos trumpintas tekstas. Atrodo, kad tai pirmas toks atvejis lietuvių raštijos istorijoje.

¹ Šis straipsnis parengtas vykdant Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą projektą LITTERA: Lietuvių tautinis identitetas XVI–XX a. kultūrų dialogo kontekstuose.

2. Pavardė Luotys. Vaicekauskas pasirinko vartoti perrašytojo pavardės formą *Lovtis* ir teigė, kad tai – surusintas variantas. Pavardė iš tikro rašyta su raide <w> – *Lowtis*. Ištyrus visą LuTK rankraštį paaiškėjo, kad digrafas <ow> visada rašytas pozicijoje, kurią vakarų aukštaičiai taria [uo], o dounininkai žemaičiai – [ou], plg. *downas* gen. sg. ‘duonos’ 56 (daugiau pavyzdžių žr. toliau, 5.2.9.2.). Matyti, kad perrašytojas ir buvo žemaitis dounininkas, tai sutinka ir su jo nuoroda į Skuodą (*Шкуды*) viename iš nuosavybės įrašų. Vadinasi, kaip ir kitus Luočio žodžius su digrafu <ow>, jo pavardę į bendrinę lietuvių kalbą derėtų atstatyti iš žemaitiškos (ne iš surusintos) formos <ow> [ou] į <uo> [uo] – tad *Luotis* ar *Luotys*. Tokią rekonstrukciją patvirtina ir *Lietuvių pavardžių žodynas*, nurodantis pavardę *Luotys*, užrašytą tik vieną kartą ir tik iš Skuodo (LPŽ II 118). Variantu **Luotis* su <i> *Lietuvių pavardžių žodynas* iš viso nefiksuoja. Todėl ir turėtume rinktis variantą *Luotys* – iš žemaičių dounininkų tarties atstatytą formą. Apie patį asmenį labai mažai kas težinoma, šiuo straipsniu papildomos Luočio gyvenimo detalės netirtos.

3. LuTK šaltinis (prototipas). Visų pirma reikėtų įsitikinti, ar tikrai *Luotys* naudojosi būtent 1865 metų kirilikos raidėmis išleistu *Trumpu Katechizmu* (*Трумпасъ Катехизмасъ*, toliau – VaKrTK). Kaip minėta, Vaicekauskas teigė būtent taip. Remdamiesi filologine analize, galėtume patvirtinti, kad Vaicekausko teiginys tikslus, kad *Luotys* tikrai rėmėsi šiuo spausdintu kiriliniu leidiniu, o ne koku nors kitu hipotetiniu dabar neišlikusiu rankraščiu lotyniškėmis raidėmis.

3.1. <он(ь)>, <ен(ь)>. Valančius vienaskaitos galininko pozicijoje savo tekstuose dažnai vartodavo nosines raides <ą> ir <ę>, bet nebuvo įsivedęs nosinių **<ę>* ir **<į>* (nors Rytų Prūsijos lietuviškuose tekstuose dažnai vartotos keturios nosinės raidės). Jonas Krečinskis, transkribavęs kai kuriuos Valančiaus tekstus kirilika, neretai linko perrašyti šią ypatybę gana paraidžiui. Kaip matyti, pavyzdžiui, iš Valančiaus 1864 m. *Kantičkų* (*Kantyczkas*, toliau – VaKAN), ir iš jų kirilinio 1865 m. perrašo (*Кантычкасъ*, toliau – VaKrKAN), Krečinskis stengėsi savitai atsizvelgti į Valančiaus nosinių raidžių žymėjimą ir dažnai ne tiesiog numetė (būtų paprasta tai padaryti, nes kirilikos abėcėlėje nėra nosinių raidžių), bet pažymėjo rusiškais digrafais (pagal tų raidžių lenkišką tarimą, t. y. <ą> dažniausia perteikdavo digrafu <он> ar raidėmis <онь>, o <ę> – digrafu <ен> ar raidėmis <ень>), plg. VaKAN *Aną* 12, 25 – ir kirilinį VaKrKAN *анонь* 12, *Анонь* 25; *ką* 11 – ir *конь* 11; *kurię diena* 39 – *куриень* ‘kurią’ *дена* ‘diena’ 39; *sawęs* 46 – *Савенсъ* 46; *tą* 12 – *тонь* 12, *Tą* 18 – *тонь* 18; *tawęs* 46 – *Тавенсъ* 46 (plg. Subačius 2004a, 161). Tiesa, šiame VaKAN leidime vartota labai mažai nosinių radžių, tai labai netipiška Valančiui (plg. Jonikas 1972, 181). Turbūt Valančius ištiesai neperrašinėjo ankstesnio *Kantičkų* leidimo, neturėjusio nosinių raidžių, tik retkarčiais jų pridėjo redaguodamas. Tai patvirtintų ir daug kitų Valančiui nebūdingų lyčių pavyzdžiui, dažna raidė <y>. (Plg. Joniko pastabą dėl Valančiaus rašybos: „Kai kuriose knygose, kurios galėjo būti ir ne jo vieno suredaguotos, bent techniškai sutvarkytos, randame ir kiek skirtingumų (pvz. 1865 m. ‘Kantyczkose’: ay, ey...“; Jonikas 1972, 326.)

Tokią krečinskišką nosinių raidžių perrašymą, dažnai nesusijusį su garsais, galima atpažinti ir iš kirilinio VaKrTK (nors ir neturime išlikusios Valančiaus *Trumpo Katechizmo* rankraščio originalo lotyniškėmis raidėmis, bet nesunku nuspėti, kad jis ir ten panašiai vartojo dvi nosines raides). Pavyzdžiui, Krečinskio VaKrTK *аней мейлень* 3 Luočio LuTK perrašyta *apej meilin* VI; *гарбень* acc. sg. 3 – *garbin* acc. sg. VI; *иштурьтонь* acc. sg. f. 5 – *ifzturieton* 2; *конь* 4(2x) – *kon* 1(2x); *малдонь* acc. sg. 6 – *maldon* 3; *мокслонь* acc. sg. 3 – *mokslon* VI; *Судеимонь* acc. sg. 6 – *Sudiejemon* 3.

Iš daugelio pavyzdžių akivaizdu, kad Luotys žymėjo raidę <n> ir kamieninio kirčiavimo formų acc. sg. galūnėse, kur joks nosinis garsas netiriamas: *meilin* ‘meilė’, *garbin* ‘garbė’, *iŕzturieton* ‘išturėta’, *maldon* ‘malda’; *mokslon* ‘mokslą’, *Sudiejemon* ‘sudėjimą’. Tokius dirbtinius vienaskaitos galininkus (jų nevartojo jokie kiti žemaičių ar aukštaičių autoriai!) įmanoma paaiškinti tik Krečinskio rusiško perrašo įtaka. Tik nusirašydamas nuo tokio kirilinio prototipo Luotys ir tegalėjo pasidaryti šitokių neįprastų formų.

Antra vertus, kadangi Valančius nevartojo nosinių <į> ar <ų>, Krečinskio perrašytame VaKrTK tekste ir neatsiranda kirilikos <н> tais atvejais, kai vienaskaitos galininkas baigiasi [i] ar [u] garsais: *аней вильти* acc. sg. 3 – Luotys *apej wilti* VI; *Аней жмогу* acc. sg. 14 – *Apej žmogu* 9; *и дангу аръ и чиюю* 29 – *i dangu ar i czifzio* 20. Kaip matyti, Luotys laikėsi ir šitos Krečinskio kirilizavimo ypatybės.

Dar daugiau, tais atvejais, kai ir <ą>, <ę> pozicijose acc. sg. galūnė Krečinskio kažkodėl likdavo nepažymėta raide <н>, ir Luotys nerašė <n>: *аней судеума* acc. sg. 9 – *apej sudiejema* 5; *Аней тикъума* acc. sg. 9 – *Apej tikiejema* 5; *и прагара* 29 – *i pragara* 20.

3.2. Raidžių painiojimas. Luotys retkarčiais suklysdavo ir savo lotyniškų raidžių tekste parašydavo kurią nors kirilinę raidę, turinčią panašų grafinį ekvivalentą lotynų abėcėlėje, ir todėl jo nesunkiai pražiopsotą.

Dažniausiai supainiodavo mažąją kirilikos <д> su mažąja lotyniška <g> (rankraštyje abi raidės atrodytų tiesiog vienodai). Pavyzdžiui, *наудонъ* 91 – *nawda* ~ *naudą* 75; *непадорю жодю* gen. pl. 93 — *ne padoriu žodiu* ~ *nepadorių žodžių* 77; *падарити* 61 – *padariti* ~ *padaryti* 46 (jeigu įrašytume ne kirilikos, o lotynišką raidę, tada pasikeistų ar tiesiog pradingtų žodžių reikšmė: *nawga*, *ne pagoriu žodiu*, *pagariti*).

Luočiui pasitaikė supainioti ir panašiai rankraštyje atrodančią mažąją kirilikos <т> [t] su lotyniška <m>: *нортуметъ* 54 – *norietumet* ~ *norētumēt* 41. Taip pat buvo sumaišyta mažoji kirilikos <y> [u] ir tiesiog identiško piešinio mažoji lotyniška <y>; ir vėl Luotys bus nepastebėjęs, kad perėmė kirilikos raidę: *Кайтъ апрейкутасъ тикъумасъ палика ужлайкиты* 7 – *Kajp aprejkŕztas tikiejemas palika yžlajkitas* [sic!] ~ kaip apreikŕstas tikėjimas paliko *užlajkytas* 3.

Visos šitos kirilikos raidės lotyniškai užrašytuose lietuviškuose žodžiuose turėjo atsirasti būtent dėl kirilikos įtaigos; labai abejotina, kad tekstas lotyniškais raidėmis būtų sukėlęs tokią sugestiją Luočiui. Vadinasi, tai dar vienas patvirtinimas, kad Luotys nurašinėjo kaip tik iš teksto parengto kirilikos raidėmis.

3.3. Rusiški intarpai. Pasitaikė Luočiui nurašyti rusišką žodžių junginį, plg. Krečinskio VaKrTK *Девасъ ира эсиби индемняуси. (существомъ совершенъишимъ)* 10 – Luočio LuTK *Diewas ira esibe tikrewse. (существо [sic!] совершенъишимъ)* 6. Tikėtinausia, kad jei būtų nurašinėjęs iš kokio lotyniškais raidėmis parengto lietuviško rankraščio, ten nebūtų buvę rusiškų paaiškinimų. Dar plg. ir kitą rusišką paaiškinimą, kurį Luotys vis dėlto praleido – Krečinskio *индемнастисъ. (совершенство)* 47 – Luočio *tikribes* 36.

3.4. Rinkinio plotis. Kai kurios Luočio perrašymo klaidos leidžia matyti, kad jo šaltinio eilučių plotis nesiskyrė nuo spausdintos kirilinės VaKrTK knygos; tad VaKrTK ir turėjo būti jo šaltinis. Pavyzdžiui, perrašydamas tekstą *касъ галь нумажинти геронъ / вардонъ (шловень) артима. Идемъ / конъ жинодамасъ* 93 rajuodintą vietą Luotys buvo praleidęs, bet paskui apsižiūrėjęs ir prirašęs su nuoroda, kur įterpti: *kas gal numazinty wardon ŕzłowy artyma. Idem kon žinodamas* 77. Svarbu tai, kad jo buvę praleista ir po to įterpta tiksliai viena spausdinto kirilinio

teksto eilutė (p. 93, e. 2). Vadinasi, nurašydamos Luotys peršoko vieną eilutę, o paskui apsižiūrėjęs pasitaisė. Jei būtų nurašinėjęs nuo kokio kito šaltinio, greičiausiai ten žodžiai eilutėse būtų išsidėstę kitaip. Taip pat kitoje vietoje Luotys praleido lygiai vieną eilutę (praleidimas taip pat pažymėtas pusjuodžiu šriftu): *Кадъ ишпраишутумемъ пагалбасъ / мумсъ патемсъ ирь артимемсъ мусу / 38 – Kad iŕzprafzitom pagalbās 28*. Toks sutapimas vėl rodo, kad nurašomo teksto plotis turėjo būti tos praleistos eilutės ilgio.

Yra ir daugiau atvejų kai Luotys praleido *maždaug* vieną ar dvi eilutes, t. y. iš eilutės į eilutę peršoko ne rinkinio pakraštyje, bet kažkur viduryje. Toliau pirmoje lentelėje pusjuodžiu šriftu išskyriau Luočio praleistą tekstą, eilutes taip pat laužiau tose vietose, kur buvo laužta kirilikos spaudinyje. Tokiu būdu lentelė grafiškai išryškina kaip Luotys galėjo netyčia nušokti nuo vienos teksto vietos prie kitos, praleidęs maždaug vieną ar dvi eilutes. Dar daugiau – kai kur matyti tipiškas nušokimas nuo panašaus prie panašaus (plg. ketvirtajame pavyzdyje *мисленъ* ir *мислесъ*, penktajame – *дѣль* ir *дѣль*).

1 lentelė. Praleidimas

VaKrTK 1865	LuTK 1874
1. вад[и]-/ намъ, <i>высупирму: Крикціонишконъ мок-/ слонъ, куріо 3</i>	<i>wadinam, kurio VI</i>
2. <i>Веишатсѣ Де-/ васѣ апрѣйшкѣ ирь, бажничей сава / ишвентай, дѣль тикѣима падаве 4</i>	<i>Wieŕzpats diewas diel tikiejema padawy 1</i>
3. <i>А. Тамъ: Кадъ Веишати гарбинту, ми-/ лету, Ямъ тарнауту, сауготу жмонесъ / ирь патисъ амжинай буту лайминги 13</i>	<i>Tam: Kad tarnauwtu, sawgotu zmonis ir pates amžinaj butu lajmengi 8</i>
4. <i>Веишатесѣ / Дева, парѣ калбонъ, парѣ мисленъ ирь / парѣ пати пакелимонъ мислесъ при / Веишатесѣ 38</i>	<i>Wieŕzpatejs Diewa, par kalba, par mislis pri Wieŕzpatejs 28</i>
5. <i>Маріосѣ Паносѣ / ирь ишвентую Дева; дѣль падекавоима / Веишатемъ ужѣ ипатингасѣ милестасѣ / ямсѣ суетейктасѣ, дѣль атминима ю / дора гивенима 69</i>	<i>Marijos Panos ir Szwętuju Diewa; dielto atminima ju dora giwenima 54</i>

Tokie nušokimai lengvai paaiškinami, jei tvirtiname, kad Luotys rašė būtent nuo šitų praleistų eilučių pločio rinkinio. Jei būtų naudojęsis ne kiriliniu spaudiniu, o koku nors rankraščiu, neabejotina, kad eilutės jame būtų sugulusios kitaip ir nepaaiškintų praleidimų.

4. Krečinskiški VaKrTK rašybos bruožai. Kaip ir kitos Krečinskio kirilika transkribuotos knygelės (plg. Subačius 2004a, 157–167; Subačius 2005, 35–39), šis Valančiaus *Trumpas Katechizmas* kupinas Krečinskio ortografijos bruožų. Galima skirti bent keletą specifinių Krečinskio ortografijos bruožų.

4.1. <Ѣ>, <е>. Orientuodamasis į to metų rusų kalbos rašybą, Krečinkis kartais vartojo raidę jatj <Ѣ>, o kartais – <е> tiems patiems garsams ar dvigarsiams žymėti: 1) vakarų aukštaičių [ie] (žem. dounininkų [ei]), 2) vak. a. [é] (žem. [ie]), 3) kartais net [e]. T. y. Krečinkis gilinosi ne į lietuvių tarmių garsus, o į rusų rašybos tradiciją. Panašiose (nebūtinai giminiškose) į rusišką šaknyse ar galūnėse jis išlaikė grafinę koreliaciją su rusų ortografija: ten, kur rusų kalboje rašyta jatj <Ѣ>, ji liko ir

lietuviškoje kirilikoje, o kur buvo <e> – <e> ir išlaikyta (plg. Subačius 2004a, 164t.).

Pavyzdžiui, štai kaip raidė <ѣ> Krečinskio koreliuota su rusų rašyba, VaKrTK ir kituose jo rengtuose tekstuose (1864 m. *Kantičkose* – VaKrKAN ir 1866 m. *Kalendoriuje* – IvKrKAL): *вѣта* 29, *вѣтой* 58, 62 (rus. *мѣсто*; IvKrKAL: *вѣта*; VaKrKAN: *вѣта* 17, 25); *грѣкуость* 107 (rus. *грѣхъ*; VaKrKAN: *грѣкусь* 16); *недѣлюй* loc. sg. 72 (rus. *недѣля*; IvKrKAL: *недѣля* acc. sg. 48); *нѣръ* 5, *нѣра* 8 (rus. *нѣтъ*; IvKrKAL: *нѣра*); *норѣнтемсь* 96, *норѣтуметь* 54 (rus. *хотѣть*; IvKrKAL: *норѣси* 65, *норѣтомесь* 72); *цѣлибей* loc. sg. 80 (rus. *цѣлый*).

Raidė <e> taip pat koreliuota su rusų rašyba, ne su lietuvių tarmėmis, plg. *ведѣ* 62, *ишведзяу* 52 (rus. *вести*, *повель*; IvKrKAL: *нусиведе* 67); *живенимонѣ* acc. sg. 42, *живенти* 71, *живенту* cond. 3 43 (rus. *жить*; IvKrKAL: *бегивень* 69); *денась* 69, *деномись* 69 (rus. *день*; IvKrKAL: *денась* 50, *денось* 48, *денунѣ* 48); *дешиштись* 52 (rus. *десять*; IvKrKAL: *дешишма* 50); *нека* ‘nieko’ 8, 79, *нексъ* 22 (rus. *некого*; IvKrKAL: *нека* 46); *смертѣ* loc. sg. 47 (rus. *смерть*); *тевай* 60, *Тевонѣ* acc. sg. 96, *теву* instr. sg. 41 (rus. *отець*; VaKrKAN: *Тева* 13).

Kirilikos jātj <ѣ> Krečinskis vartojo ir galūnėse, jei panašiuose linksniuose ar formose jātj buvo rašoma rusų kalboje. Pavyzdžiui, Krečinskis mėgo rašyti vietininko galūnę su <ѣ> (vietininko – предложный – linksnyje rusų ortografija tada žymėjo <ѣ>, plg. rus. *въ винѣ*, *въ деревнѣ*), pavyzdžiui, *дангуоѣ* ‘danguje’ 33; *даранчиоѣ* ‘darančioje’ 97; *чищюоѣ* ~ čiščiuoje ‘skaistykloje’ 29, 97, 105.

Nors tik retkarčiais, labai nenuosekliai, Krečinskis vartojo jātj <ѣ> ir dvibalsių [ei] pirmajam dėmeniui žymėti – <ѣй>. Pavyzdžiui, VaKrTK: *апрѣйкишдамась* 47; *апрѣйкишонѣ* 7; *апрѣйшукѣ* 4(3x); *вейкѣй* 13 (plg. ir VaKrKAN: *апрѣйзи* 9, *гѣйдаме* 21; IvKrKAL: *даугеснѣй* 50, *дидеснѣй* 49; rus. *болѣе* 50, *опаснѣе* 49).

4.2. <э>. Raidė <э> Krečinskis vartojo beveik tik žodžių *eiti*, *esti* šaknyse, kaip kad ir kitose savo tuo metu rengtuose knygose. Pavyzdžiui, *атэима* acc. sg. 24; *атэйсентѣ* 24; *атэйсь* fut. 3 9; *пэйнамѣ* 15; *эйсь* 28; *эсибесь* gen. sg. 5; *эсонте* ‘esančio’ 25; *эсонти* ‘esanti’ 13 (plg. VaKrKAN: *атэю* 20, *Празынѣ* 17, *эйти* 13, *эсантей* 15; IvKrKAL: *атэюсь* ‘atėjus’ 50, *эйни* ‘eini’ 66, *эйтѣ* ‘eit’ 65, 66, *эсантѣ* 65, *эсю* ‘esu’ 65; dar žr. Subačius 2004a, 158, 163t.).

Tačiau retkarčiais <э> pasitaikė ir kitose šaknyse, ypač žodžio pradžioje, pvz., *элгесь* [sic!] ‘elgtis’ 4, *эльгимось* 3; *эрикето* 21.

4.3. <ы>. Krečinskis, ypač 1865 metais transkribuodamas kirilines Valančiaus *Kantičkas* (VaKrKAN), buvo įpratęs vartoti kirilinę raidė <ы> kaip lotyniškos raidės <y> atitikmenį. Tiesa, Valančius daugumoje savo paties tekstų iš viso apsieidavo be raidės <y>, tačiau leisdamas pakartotinį *Kantičkų* leidimą 1864 metais jis, matyt, neperrašė teksto ištisai, nepakeitė ten buvusių dažnų raidžių <y> žemaitiškam garsui [e] žymėti (dar žr. anksčiau, 3.1.).

Labai nedažnai, bet vis dėlto Krečinskiui pasitaikydavo ir VaKrTK parašyti raidė <ы>, plg. *высась* 3; *высась* acc. sg. f. 3; *высупирму* 3; *Десперацыѣ* 107; *интенцыонѣ* acc. sg. 71, 76. Plg. ir VaKrKAN: *высу* 10; *высусь* 10; *пыктибесь* 10.

4.4. <дз>. Perrašomo originalo digrafus <dž> ir <dž> Krečinskis turbūt dažniausiai transliteravo digrafu <дж>. Tačiau vietoj <dž> jis galėjo pažymėti ne <дж>, o <дз> (kaip darė transkribuodamas ir VaKrKAN), nors tai buvo ta pati palatalinė afrikata [dʒʲ] (prieš <i>). Pavyzdžiui, *висудидзяуси* acc. sg. 90; *дидзяусень* acc. sg. 90; *дидзяусю* instr. sg. 85; *жодзейсь* 114; *мелдзю* 90; *ширдзю* gen. pl. 65

(plg. ir VaKrKAN: *дудзіось* 9; *дудзяуси* 502; *дыдзя* 17, 18; *жодзюсь* 10, 500; *жодзя* 15; *снаудзя* 40; plačiau žr. Subačius 2004a, 160). Pagal rusų ortografiją <дз> turėjo būti skaitoma [dz], bet ne [dž]. Tad toks tipiškas Krečinskio transliteravimas <дз> laikytinas klaidingu.

5. Luočio perrašas lotyniškėmis raidėmis (LuTK).

5.1. Apimtis. Mikas Vaicekuskas pavadino Luočio tekstą trumpintu. Apskritai lietuvių filologijoje nėra jokio nusistovėjusio susitarimo, ką vadintume trumpintu tekstu. Jei bus praleistas žodis – jau bus trumpintas tekstas? O jei du žodžiai? O jei dešimt? Jei praleista viena eilutė? Dešimt eilučių? Žinoma, jei truks pusės teksto, visi sutarsime jį buvus trumpintą. Tad kurioje trumpinimo skalės (nuo vieno žodžio iki pusės teksto išmetimo) vietoje sakytina, kad tekstas trumpintas?

Jau anksčiau minėjau kai kuriuos Luočio eilučių praleidimus. Juos turbūt galima pavadinti klaidomis ar apsižioplinimais. Apskritai Luočio tekstas labai neblogai atitinka Krečinskio perrašytą kiriliniį *Katekizmo* tekstą. Nematyti kokių nors pastangų ką nors sąmoningai trumpinti. Dar vienas kitas neminėtas sutrumpėjimas irgi yra atsiradęs greičiau dėl neapsižiūrėjimo, o ne dėl noro parengti trumpesnę variantą.

Vadinasi, jei negalima rekonstruoti Luočio intencijos parengti trumpesnę variantą, turbūt nereikėtų teksto ir vadinti trumpintu. Jis gal ir yra maždaug keliolika (keliasdešimt?) eilučių trumpesnis už prototipą, bet tai atsitiko ne dėl kokios nors ypatingos koncepcijos. Priešingai, atrodo, kad Luočio koncepcija kaip tik buvo nusirašyti visą *Katekizmą* ir jo netrumpinti, tačiau dėl neatidos tobulai įvykdyti jam to nepavykė.

5.2. Redagavimas, keitimas. Nors tekstas ir vadintinas perrašu, vis dėlto matyti, kad Luotys transkribuodamas kai ką keitė. Vienais atvejais redagavo, tad keitė sąmoningai, kitais atvejais keitė, nes klydo – nesuprato ar tiesiog buvo neatidus.

5.2.1. Katalikų dogmos. Reti atvejai, kai Luotys taisė ir tiesiog gynė iškreiptas katalikų dogmas. Vienas iš jų – žegnojimosi formulė. Vytautas Merkys rašė, kad „cenzorius A. Petkevičius dar braukė ir keitė, kas tik jam atrodė būtina. Toks tekstas ir buvo laikomas galutiniu, tinkamu spaudai. Kokie buvo šie pakeitimai, rodo jau tai, kad katekizme vietoj katalikiškos žegnonės A. Petkevičius įrašė stačiatikišką“ (Merkys 1994, 55). Tokie pakeitimai ypač gąsdino vyskupą Valančių.

Krečinskio (Petkevičius) kirilinis variantas buvo toks: *Женклонъ крижяусъ III. дару: дедамасъ дешиненъ ронконъ пирму при кактасъ, паскяусъ антъ крутини, даръ паскяусъ антъ дешине иръ кайре пете сакидамасъ* 12. Kitaip sakant, žegnojantis ranka pirmiau vedama ant dešinio peties, tik po to – ant kairio, o tai jau ne katalikų, bet stačiatikių žegnojimosi būdas. Luotys tai bus pastebėjęs ir atitaisęs: *Żenkla kriżews S. daraw: diedamas defzine rąka pirmo pri kaktas, paskiaws ant krutine, dar paskiaws ant kajre ir defzeni pete sakidamas* 7 (redaguota vieta abiejuose tekstuose žymima pusjuodžiu šriftu).

5.2.2. Linksniai, skaičiai, giminės, laikai, asmenys. Luotys jokių būdu nesistengė idealiai išlaikyti kirilinio teksto gramatikos. Ne taip retai jo pakeistos, greičiausia sąmoningai, kai kurios gramatinės formos: linksniai, skaičiai, giminės, laikai, asmenys ir kt. (plg. 2 lentelę).

2 lentelė. Gramatinių formų keitimas

VaKrTK 1865	LuTK 1874
<i>Кайнъ апрейкитасъ тикгъимасъ палика ужлайкиты</i> [instr. sg.] 7	<i>Kajp aprėjkʹʹtas tikiejemas palika yžlajkitas</i> [nom. sg.] 3
<i>Дазе паръ Швентонъ Раитонъ иръ пасакоимонъ</i> [acc. sg.] <i>китсъ китамъ</i> 7	<i>Daeje par Szwenton Rafʹʹton ir pasakojemus kits kitam</i> [acc. pl.] 3

<i>Вади́намъ</i> [praes. 1 pl.] <i>Раи́ту Швенту</i> <i>сури́нкимо́нь</i> [acc. sg.] 7	<i>Wadinas</i> [praes. 3 refl.] <i>Raf̃ztu Szwętu surinkimas</i> [nom. sg.] 4
<i>Кокесъ ира дались жмо́гуе</i> [loc. sg.] 14	<i>Kokies ira dalis žmogaws</i> [gen. sg.] 9
<i>тикѣ́дамисъ Хри́сту Ме́ссиюшо атэ́йсентъ</i> [fut. part. indecl.] 24	<i>tikiedamis Christu Mesijof̃ziu atejsinti</i> [part. fut. act. acc. sg. m.] 17
<i>Ужгине Веи́патсѣ те́ву са́ва неужке́нсти,</i> <i>панекенти а́найсь</i> [instr. pl.] 59	<i>Užgini Wief̃zpats tięwu sawa paniekinte ir ne</i> <i>užkiejste anus</i> [acc. pl.] 45
<i>Неимкѣ ва́рда Вви́патесѣ</i> [sic!] <i>Де́ва та́ва</i> <i>до́винай</i> [dat. sg.] 56	<i>Neimk warda Wief̃zpatejs Diewa tawa downom</i> [dat. pl.] 43
<i>Виламо́сь га́усентисѣ</i> [part. fut. act. nom. pl. m.] <i>амѣ́жино́нь гивенимо́нь</i> 37	<i>Wilemos gawti</i> [inf.] <i>giwenima</i> 27
<i>Присака ида́нтъ недѣ́лесѣ де́на не́ка сункя́</i> <i>неди́рбда́мисѣ</i> [part. cont. pl. m.] <i>ильсе́тумемѣ</i> 58	<i>Prisaka idant nedieles diena nieka sunki</i> <i>nedirbtumem</i> [cond. 1 pl.] <i>ilsietumem</i> 44
<i>ужгине сункю́ дарбу́</i> [gen. pl.] 58	<i>užgeni sunki darba</i> [acc. sg.] 44

Kartais Luotys redagavo ir to paties linksnio galūnę (plg. 3 lentelę).

3 I e n t e l ė. Linksnio redagavimas

VaKrTK 1865	LuTK 1874
<i>ди́дѣ</i> ‘didieji’ 6	<i>didieje</i> 3
<i>акису</i> 7, 51	<i>akiesy</i> 3, <i>akiesi</i> 39
<i>пирмоѣй</i> ‘pirmojoj’ 7	<i>pirmoje</i> ‘pirmoje’ 4
<i>Иезу Хри́сту</i> 16	<i>Iezusa Christusa</i> 11

Paskutinis trečiosios lentelės keitimas (*Iезу Хри́сту* → *Iezusa Christusa*) atrodo atsitiktinis, toliau Luotys laikėsi valančiško-krečinskiško šių vardų galūnių varianto.

5.2.3. Stilistika. Ir daugiau įvairių keitimų Luočiui atrodė reikiant padaryti, juos gana apibendrintai galima pavadinti stilistiniu redagavimu (plg. 4 lentelę).

4 I e n t e l ė. Stilistinis redagavimas

VaKrTK 1865	LuTK 1874
<i>Касѣ та́й ира тикѣ́ти ката́ликишкай?</i> 4	<i>Kas taj ira tikiejemas katalikif̃zkas?</i> 1
<i>Су ле́жувию та́й шпа́жинти ка́мѣ тикѣ́</i> <i>ши́рдеи</i> 4	<i>Su liežuwiu taj if̃zpozinty kajp yr f̃zirdiej</i> 1
<i>бе те́ву китусѣ ко́кюсь жмо́несѣ</i> <i>ленкти</i> 60	<i>be tięwu dar ir kitus linkte</i> 46
<i>Плика а́ндарити</i> 114	<i>Nowga pridenk</i> 98
<i>гау́нѣ стипри́</i> <i>наспа́ронѣ</i> ‘gauna stiprią pasparą’ 82	<i>gawn stypriby pasparon</i> 67

5.2.4. Leksika. (a) Ypač aiškus Luočio noras kai kur redaguoti leksiką, vienus žodžius keisti kitais. Viena iš priežasčių galėjo būti ta, kad jam, matyt, iš mažens įprastą bažnytinę katalikų terminologiją Valančius bus stengėsis tikslinti, keisti neskoliniais ir pan. Kai kuriais atvejais Luotys turbūt ilgėjosi jam labiau pažįstamų bažnyčios terminų ir juos įrašydavo vietoj valančiškų į savo rankraštį. Pavyzdžiui:

giminė. Valančiaus žodį *veislė* Luotys keitė *gimine*, plg. *дѣль атпиркима вейслесѣ жмоню* 12 – *diel atperkima giminis žmoniu* 8.

mūka. Luotys rinkosi *mūką* vietoj *kančios* bei *munkos*: *конченъ* acc. sg. 83 – *мика* 68; *кончесъ* 80 – *микас* 66; *мункасъ* 19 – *микас* 13.

neteisus. Luotys taisė Valančiaus žodžių junginį *kreivai prisiiekiantis* ir rinkosi *neteisiai prisiiekiantis*, plg. *Кревайнприсикоимы* instr. sg. 57 – *Netejsiu prisejkawimo* 43.

padabynstva. Valančiaus *pavidalas* Luočiui netiko, keitė jį *padabynstva*, plg. *нѣтърѣ ненавидала натикти Девуѣ 5* – *nier nie padabynstwas patyktu dielow 2*.

pastanavijimas. Luotys norėjo atmesti Valančiaus žodį *ryžimasis* ir keisti jį žodžiu *pastanavijimas*, plg. *стипрю рижимось метавомесь 86* – *stypriu pastanawiejemu metawotejs 71*. Tačiau kiek vėliau turbūt apsisprendė kitaip ir įsivedė Valančiaus žodį – *су стипрю рижимось 88* – *su stypriu rižimos 73*; *рижтумесь* ~ *ryžtumės 98* – *rižtomis 83*.

pavšednas. Luotys rinkosi pažyminį *pavšednas* nusakyti nuodėmių (*griekų*) rūšiai vietoj Valančiaus *kasdieninis*, plg. *грѣкаѣ [...] касдениней 104* – *griekaj [...]* *rawfzedni 88*; *Грѣкы касдениню instr. sg. 105(2x)* – *Grieko rawfzedno 88(2x)*.

sumnenė. Vietoj Valančiaus junginio *гринонь саужинень* acc. sg. 83 Luotys pasirinko *czista sumneny 67*; taip pat plg. *саужинень гринонь 83* – *sumneny czista 67*; *саужинесь 87* – *sumnenys 71*.

Prie šitokių redagavimų galėtų derėti ir poterių kai kurių formulių leksinis redagavimas. Pavyzdžiui, Valančiaus *Тикю и Девонь Тевонь 9* Luočio keista *Tikiu ing Diewa Tiewa 5*; taip pat *Курсай прасидее ишъ Двасесь Швентость 9* keista *Kurs prasidieje ifz dwases Szweťos 5*. Akivaizdu, kad Luotys norėjo įrašyti sau įprastas formuluotes.

Visi tokie žodžių redagavimai rodytų, kad Luotys buvo stipriai veikiamas tradicinės bažnyčios terminijos, ją pripažino ir vertino, ji jam turėjo atrodyti prestižiškesnė už Valančiaus parinktą tarmėms įprastesnę leksiką. Tai rodo socialinę vertę, kurią tradicinei terminijai teikė Luotys. Vadinasi, tie žodžiai ir daugelio kitų Luočio amžininkų turėjo būti laikomi prestižiniais, aukštesnio bažnytinio stiliaus žodžiais, vartotinesniais bažnyčioje. Tai kartu rodo, ir koks novatorius, bažnytinės leksikos atnaujintojas buvo vyskupas Valančius, bandęs reformuoti bažnyčios terminiją, formuoti tarmės žodžių prestižą, daryti juos oficialiais lietuvių katalikų bažnyčios terminiais.

(b) Pasitaikė ir kitokių leksikos redagavimo motyvų. Kai kurių žodžių Luotys galėjo tiesiog nesuprasti ar nenorėti priimti kaip neįprastų. Pavyzdžiui:

idēm ‘tikrai’, *idēmnastis* ‘tikrumas’. Šių Valančiaus mėgtų žodžių Luotys stengėsi vengti, plg. *Аръ идемъ рейкъ тамъ тикъти 4* – *Ar tikraj rejķ tam tekiety 1*; *теѣсибесь крикционіиѣ идемъ жинотинась ирѣ тикътинась 6* – *tejsibes krikczionifzķas dydej rejķalingas yr tikiētinas 2*; *даръ идемъ 73* – *o ipatingaj 58*. Vis dėl Luotys pabandė pavartoti šį valančišką žodį, plg. *индемнеснюсь [sic!] 65* – *idemnesnius 51*.

kusyti ‘skatinti’. Valančiaus žodis *ugždinti* ‘skatinti’ Luočiui bus nepatikęs (dėl neįprastumo?), jį keitė skoliniu *kusyti*, plg. *уждень эльгтесъ 30* – *koso elgtejs 21*.

paojus ‘pavojus’. Turbūt Luotys nusuprato (neatpažino) Valančiaus parašyto žodžio *paojus* ir jo vengė, plg. *Будамась паоюѣ нустоима гивибась 90* – *Iawzdamas smerty 75*; *Приметь стиприбесь рейкалингосъ атсиспиримамсь високіомсь пагундомсь, куріосъ пастароси валондоси дидеѣ ира паоесъ* ‘primeta stiprybes, reikalingas atsispyrimams visokioms pagundoms, kurios paskutinėmis valandomis yra labai pavojingos’ 100 – *Primet stipribes rejķalingas atsypirimams wisokie pagundinima kurios pastarosi wal[on]dosi didej ira rejķalingas 84*. Pastaruoju atveju Luotys, turbūt vengdamas nesuprantamo žodžio *paojus*, performulavo kitaip, bet dėl to nukentėjo tikslumas ir stilius. Tačiau į rankraščio pabaigą jis gal bus pripratęs prie taip keistai rašomo žodžio ir vis tiek jį pavartojęs: *паоюе loc. sg. 110* – *паојуж 93*.

(c) Kartais Luotys pažemaitindavo, t. y. pasirinkdavo žodį su žemaičiams įprastesne šaknimi. Plg. *анвейздуи* 44 – *arwejzow* 33; *привейздѣтоюсь* 61 – *privejžietojus* 46.

(d) Kai kurių leksikos keitimų priežastis nėra lengvai nustatoma:

daryti. Žodį *datirti* Luotys pakeitė *daryti*, plg. *декавоти ужъ датиртасъ герадѣтасъ* 71 – *diekawoti už daritas geradiejstes* 56.

noras. Luotys tarėsi pakeisias *kliūtį* žodžiu *noras*, bet bekeisdamas suklydo ir paliko nesuderinęs įvardžio gramatinės giminės: *Кадъ Веишатъ атитолинту ну мусу висасъ клутисъ* [sic!] *недалейдонтесъ кайпъ рейкентъ Io валесъ атликти* 43 – *Kad Wiefzrats atitolintu nu musu wisas noros nedalejdantius kajp rejkint Io wales atlekti* 33.

parskyrimas. Skyrelių pavadinimą nusakantį žodį Luotys buvo nutaręs keisti ilgesniu, plg. *ПАРСКИРИСЪ* 4, 37, 50, 74, 102 – *Parskirimas* 1, 27, 38, 59, 86.

priduoti. *Педедъ* [t. y. *Падедъ*] *душиомсѣ каталику чищюу эсонтимсѣ* 34 – *Pridowd duſzioms kataliku czifziow esontioms* 25. Toks redagavimas neatrodo labai tikslus, tačiau vargu ar jį reikėtų laikyti Luočio raktu.

svaras. *Svartą* Luotys pakeitė *svaru*, plg. *Уждрауде: вагистесъ, ангабима* [sic!] *мѣркоси, свармой ирѣ слепими иду* 63 – *Uzdrawde: wagistes, apgawima mierkosie, swaro ir shiepiema idu* 48.

5.2.5. Įterpimas. Labai retai Luotys ką ne ką ir įterpdavo į savo transkribuojamą tekstą. Įterptas tekstas 5 lentelėje surinktas pusjuodžiu šriftu.

5 lentelė. Įterpimas

VaKrKAN 1865	LuTK 1874
1. <i>непадорусѣ апсиредимасѣ</i> 62	<i>nepadoros apsejemas arba apsiriedimas</i> 48;
2. <i>Рейкъ падорей нусипраустѣ, апсидаритѣ ирѣ даилей нестумдидамосѣ приѣйти</i> 84	<i>Rejk padorej nusyprawsty, apsydaryty yr daljej nestumdidamos piejty pry spawiednes a potam yr pry Szwezczewsy Sakraminta</i> 69
3. <i>Виси даликай ну прадіосѣ тиктѣ пасакоемисѣ парѣ теvusѣ швентусюсѣ</i> 8	<i>Wise dalikaj nu pradios swieta tik pasakojemis par tiewus szwetusius</i> 4
4. <i>Касѣ ирѣ кайпѣ</i> 77	<i>Kas ir ir kajp</i> 62

Kaip matyti iš penktosios lentelės, įterpimų Luotys darė įvairių. Pirmame pavyzdyje frazę jis papildė vienu žodžiu, t. y. pridėjo vienaarūšę sakinio dalį. Antruoju atveju Luotys sakinį papildė ilga atkarpa. Trečiuoju – įterpė žodį *svieto*, bet čia ir suklydo, nes iš jo transkripcijos išeitų, kad šventieji tėvai (evangelistai, apaštalai) nuo pat *pasaulio pradžios* aiškino visokius dalykus, bet tai prasilenkia su Biblijos tiesa. Ketvirtuoju – tai tiesiog netyčinis jungtuko pakartojimas, ditografijos atvejis.

5.2.6. Trumpinimas. Jau anksčiau, kalbant apie tai, koku šaltiniu rėmėsi Luotys, nurodyta jo trumpinimo pavyzdžių – netyčia praleistų eilučių (žr. aukščiau, 3.4., 5.1.). Tačiau pasitaikė ir kitokio pobūdžio trumpinimo (plg. 6 lentelę).

6 lentelė. Trumpinimas

VaKrKAN 1865	LuTK 1874
1. <i>бетъ нькуріосѣ</i> 8	<i>nekurios</i> 4
2. <i>4. Септинисѣ сакраментусѣ</i> 6	–
3. <i>Веишатъ ужстарима Швенчлусесѣ Мотинасѣ Сава ишкласитѣ тейксесѣ</i> 48	<i>Wiefzrats Motinos Sawa ifzklausite tejkSES</i> 37
4. <i>некайпѣ грѣшитѣ, некайпѣ Io приисакимусѣ парженгитѣ</i> 50	–
5. <i>дирмавонесѣ арба бирмавонесѣ</i> 101	<i>dirmawonis</i> 85

Iš šeštosios lentelės matyti, kad pirmuoju atveju praleistas jungtukas, antruoju ir ketvirtuoju – praleista ištisa frazė, trečiuoju – frazė sutrumpinta, penktuoju ir šeštoju – praleisti sinonimai.

5.2.7. Netikslumų koregavimas. Iš kitų redagavimų galima nurodyti Luočio pastebėtus ir pakoreguotus netikslumus (klaidas). Pavyzdžiui, *Деве Тева* acc. sg. 6 Luotys tiksliai pakoregavo galūnę *Diewa Tiewa* 3; taip pat pataisė klaidingai pavartotą *obelį* į *vobulą* ‘obuolį’: *роюй, камі шюоду бегивендаму сувалге обели* 15 – *rojow, kami anowdu begiwendamo suwalge wobula* 10. Taisė ir korektūros klaidų, pavyzdžiui, *вад[u]намъ* 3 – *wadīnam* VI.

5.2.8. Klaidos. Tačiau Luotys ne tik koregavo Krečinskio (Valančiaus?) klaidas, bet ir darė savų. Ypač krinta į akis tos, kurios iškreipė originalaus katekizmo mintį. Pavyzdžiui, kirilinio katekizmo VaKrTK frazė *Ужгине Веипатсъ теву сава* [...] *неклаусити* 59–60, reiškiančią, kad Viešpats liepia klausyti savo tėvų, Luotys LuTK perrašė *Užgine Wiefzrats tiewu sawa* [...] *paklausite* 45, o tai jau reiškia atvirkščią dalyką, kad Viešpats draudžia klausyti tėvų.

Originalią frazė *Вильтисъ ура таі непригимта дорібе суетейкта ну Веипатесъ* 37 Luotys perrašė be neiginio – *Wiltis ira taj prigimta doribe sutejcta nu Wiefzratejs* 27. Išeitų, kad kirilinę frazė, jog Viešpats suteikęs viltį kaip neprigimtą dorybę Luotys apvertė atvirkščiai – viltį pavadino prigimta dorybe (kurios tada Viešpačiui kaip ir nebebūtų reikėję atskirai suteikinti).

Taip pat Valančiaus frazė *паръ силпнибень мусу тонкей гръшиемъ* 94, reiškiančią ‘per silpnbę mūsų dažnai nusidedam’, Luotys pakeitė *parsylniby musa tonkej griezizjem* 78. Turbūt Luotys tik padarė korektūros klaidą, praleido raidę <p> žodyje *sy[p]lniby*, tačiau rezultatas toks, kad vietoj silpnybės atsirado stiprybė – *silnybė* gali būti supastas kaip darinys iš skolinio *silny* ‘stiprus’.

Kitoje vietoje Valančiaus frazė *Паръ тонъ пенионъ гивенима амжина* ‘per tą peną gyvenimo amžino’ 82 Luočio buvo perrašyta taip: *Par ton piena giwenima amžina* 67. Žodį *penas* netyčia parašęs su digrafu <ie> Luotys kaip ir užrašė kitą leksemą – *pienas*. Na, pienas irgi yra penas, tik žinoma, *pieno* reikšmė kur kas siauresnė.

Esama ir paprastesnių, neiškreipiančių minties klaidų (plg. 7 lentelę).

7 lentelė. Klaidos

Krečinskis 1865	Luotys 1874
<i>ну жмоню паръ Двасень Швенчяусень иквенту</i> ‘nuo žmonių per Dvasę Švenčiausią įkvėptų’ 7	<i>nu žmoniu par Dwasy Szwęta ikwiepton</i> 4
<i>Мариосъ Паносъ</i> 9	<i>Ma=/ Panos</i> 5
<i>итартисъ</i> 21	<i>ifz tartis</i> 21
<i>туръ бути гарбинамасъ</i> 48	<i>tur bute garbinama ir tur bute garbinamas</i> 36
<i>трумнай</i> 53	<i>tru[m]paj</i> 41

5.2.9. Tarmės redagavimas. Kirilikos raidėmis išleisto *Trumpo Katechizmo* (VaKrTK) tarmės ypatybės labai panašios į Motiejaus Valančiaus, tad turbūt aišku, kad jis buvo pagrindinis prototipinio lotyniško rankraščio (vėliau Krečinskio perrašyto kirilikos raidėmis) autorius, ir kad tarminės kirilinio varianto formas

skirtinos visų pirma jam. Čia toliau labiau išryškinsiu ne ką Luotys išlaikė, bet ką keitė iš prototipinio teksto tarminių ypatybių.

5.2.9.1. [ei]. Valančius buvo linkęs daugumą žemaičiams lengviausiai pastebimų ypatybių aukštaitinti (apie lengviausiai pastebimas ypatybes žr. Subačius 1998, 38tt.). Pavyzdžiui, dounininkų dvibalsį [ei] didžiuma atvejų Valančius pakeitė aukštaitišku atitikmeniu [ie]. Luotys tokias aukštaitiškas Valančiaus formas dažnai žemaitino, tik patį dounininkišką atitikmenį rašė nevienodai. Dažniausiai žymėjo <ej> (ar <iej>), plg. VaKrTK *вена* 84 – LuTK *wejna* 69; *Веунатемь* 18, 19, 25, 28(2x), 29 – *Wiefzpatiejs* 13(2x), 17, 20(2x), 21; *вѣта* 29 – *wejta* 21; *вѣтой* 62 – *weytoj* 48; *далесь* gen. sg. 36 – *dalejs* 26; *кекъ* 86 – *kejk* 71; *кельтемь* 70 – *kieltejs* 55; *клаунтемь* 70 – *klawrtejs* 55; *куре* 15 – *kurej* 10; *куре* 29, 33 – *kuriej* 21, 24; *натемь* 24 ~ paties – *patejs* 17; *стумдтемь* 70 – *stumditejs* 55; *эльгтемь* 30 – *elgtejs* 21. Rečiau tą patį dvibalsį Luotys parašydavo <yi>, plg. *ане* 112 – *anyi* 96; *куре* 106, 112 – *kuryi* 89, 96; taip pat <ij>, plg. *Куре* 24 – *Kurij* 17; *куре* 28 – *kurij* 20.

Kitais atvejais, kai ir Valančiaus, matyt, buvo palikta dounininkiška lytis, Luotys ją išlaikė, plg. *дасіікумүү* 37 – *dasejk[i]tow* 27; *Куріі* 24 – *Kurij* 17 (plg. Valančius, 2001, 286 – *takij* ‘tokie’); *лііпума* acc. sg. 55 – *lijpema* 41; *ліінь* 57, 60 – *lejp* 43, 46 (plg. Valančius, 2001, 222, 278 – *lijpe*; 322 – *atsilijpe*); *паліікть* 97 – *palejkt* 81; *парсискіідь* 80 – *parsiskejd* 65; *присіікдамись* 57 – *prisijkdamis* 44; *сіікь* 65 – *sijk* 51; *уіі* 33 – *fzej* 24 (plg. Valančius, 2001, 214 – *gilij*; 330 – *tolij* ‘toli’).

Tiesa, nors Luočio žemaitinimas labai dažnas, bet neabsoluitus. Ne taip mažai yra ir Luočio išlaikytų valančiškų aukštaitiškų dvibalsių atvejų, plg. *вена* acc. sg. 94 – *wiena* 78; *Веунате* 72 – *Wiefzpatie* 57; *вѣтой* 58 – *wietoj* 44; *Дева* gen. sg. 69 – *Diewa* 54; *денась* 69 – *dienas* 54; *деномись* 69 – *dienomis* 54; *денось* gen. sg. 94 – *dienos* 78; *кеквенась* 51 – *kiekwienas* 38; *кекъ* 64, 92 – *kiek* 49, 76; *прижастемь* 51 – *prizasties* 38; *трь* 53, 66 – *tie* 41, 52; *шурдесь* 53, 65 – *fzirdies* 40, 51. Kaip matyti, Luotys nebuvo labai nuoseklus, vartojo skirtingą fonetiką ir rašybą toms pačioms šaknims (pvz., *kiek*, *vieta*) ir toms pačioms galūnėms (pvz., gen. sg. *širdies*, *Viešpaties*).

Be to, Luočiui pasitaikė perimti Valančiaus hiperaukštaitybių (plg. *Кристуюрь* loc. sg. ‘Kristuje’ 75 – *Kristuoje* 60), pataisyti hiperaukštaitybes aukštaitybėmis (plg. *амжеі* loc. sg. ‘amžiuj’ 78 – *amžiuj* 63) ir net sužemaitinti vienas, bet bežemaitinant sukurti kitas hiperaukštaitybes (plg. *жмогуюрь* loc. sg. 81 – *žmogowje* 66).

Minėta, kad savo rankraštyje Luotys įrašė *Skuodo* miesto pavadinimą. Panašu, kad jo rankraščio tarmė ne tik kad neprieštaruja, bet net remia Luočio gimtąją šnektą buvus Skuodo ar Skuodo apylinkių. Plg. valančišką formą su dvigarsiu [en] vak. a. e pozicijoje *неужкенсти* ‘nežkęsti’ 59, kurią Luotys pakeitė *ne užkiejste* 45. Rašymas <iej> čia liudija pakeistą [ei] vokalizmą. Vadinasi, Luočio tarmėje turėjo būti tariama [ei] (kur bk. yra e), o tai būdinga tik nedideliame pajūrio žemaičių šnektos plotui apie Skuodą, Mosėdį, Ylakius, Salantus, Grūšlaukę, Darbėnus (plg. Rokaitė 1961, 147; LKA II, žemėl. 44 ir 45). Valančiaus gimtieji Nasrėnai į tą šnektą jau nebepatenka, todėl jo forma ir užrašyta kitaip.

5.2.9.2. [ou]. Panašiai Valančiaus iš esmės buvo suaukštaitinta lengvai pastebima dounininkiška žemaitybė su dvibalsiu [ou] (bk. *uo*). Tačiau šiuo atveju Luotys savo dounininkiškos tarmės laikėsi labai griežtai, absoliučią daugumą Valančiaus aukštaitinimų sužemaitino (paprastai žymėjo dviraidį <ow> [ou]), plg. *ануоду* 15 – *anowdu* 10; *ануодумь* 15 – *anowdoms* 10; *ануодумь* 15 – *anowdom* 10; *висуотине* gen. sg. m. 28 – *wisowtini* 20; *гуодь* ‘guodžia’ 34 – *gowd* 24; *дуюну* instr.

sg. 94 – *downo* 79; *ишлюосава* 17 – *ifzliowsawa* 11; *ишьюокимусь* 21 – *ifzjowkimus* 15; *падуютась* 3 – *radowtas* VI; *тарамуюю теву* 18–19 – *taratowj tiewu* 13; *туо картъ* 20 – *towkart* 13; *уждуютось* gen. sg. 95 – *uzdowtos* 79; *ишюоду* 15 – *anowdo* 10; *юоба* 14, 48, 94 – *jowba* 9, 36, 79; *юокавимусь* 64 – *jowkawima* 49. Čia vėl tinka prisiminti, kad pats Luotys savo pavardę rašė *Lowtis*, kur digrafas <ow> taip pat dėsningai ženklino žemaitišką dvibalsį [ou] (žr. aukščiau, 2.).

Iš kai kurių formų matyti, kad Luočiui būdinga įrašyti dalies pajūrio žemaičių (Skuodo, Mosėdžio, Ylakių, Salantų, Grūšlaukės, Darbėnų) dvibalsį [ou] vak. a. *ɑ* pozicijoje: *айшкей то* [gen. sg.] *darode* 51 – *ajfzkej tow* [acc. sg.] *darodi* 39; *анонь* ‘aną’ 32 – *anow* 23; *ко* gen. sg. 32 – *kow* acc. sg. 23; *нупендонсь* ‘nuspendžias’ 28 – *nuspendows* 20; *пенктой* ‘penktąjį’ 98 – *pe[n]ktowji* 82; *пирмой* ‘pirmąjį’ 56 – *pirtowj* 42; *приемонсь* ‘priimąs’ 80, 82 – *prijetows* 65, 66; *сугронженъ* ‘sugražina’ 100 – *sogrowžin* 84; *швентой* ‘šventąjį’ 31 – *fzweťowj* 23; *Швентой* ‘šventąjį’ 60 – *Szweťowje* 46.

Kartais, daug rečiau, toje pačioje *ɑ* pozicijoje Luotys nurašydavo nepakeitęs praspūdusį Valančiaus tarmės vokalizmą <он> [on] (<on>), plg. *андронсень* ‘apdrašina’ 105 – *apdronsen* 89; *гронжинонгенъ* [t. y. *гронжинонтенъ*] 99 – *gronžinontin* 83–84; *дронсей* 77, 78, 82 – *dronsej* 62, 63, 67; *дуодонсь* 101 – *dowdons* 85; *приемонсь* 83 – *prijetons* 68.

Ir kitais atvejais, kur Skuodo šnektose tariamas dvibalsis [ou] galūnėje, Luotys jį rinkosi ir rašė <ow>:

(a) dat. sg., plg. *Адомуѣ* 15 – *Adomow* 10; *анвейздуѣ* 44 – *arwejzow* 33; *Девуѣ* 5 – *diewow* 2; *Девуѣ Тевуѣ* 17–18 – *Diewow Tiewow* 12; *жмогуѣ* 5 – *žmogow* 2; *кунуѣ* 99 – *kupow* 84; *нудирбимуѣ* 101(2x) – *nudirbimow* 85; *Пилотуѣ* 21 – *Pilotow* 15. Tiesa, pasitaikė išlaikyti ir aukštaitišką linksnio galūnę – *жмогуѣ* 6 – *žmoguĳ* 2.

(b) loc. sg., plg. *роюѣ* 15 – *rojow* 10; *чищюооѣ* ~ čiščiuoje ‘skaistykloje’ 29, 97, 105 – *czifzciow* 21, 81, 89; *дангюо* 25, 33 ~ danguo[je] – *dangow* 18, 24. Bandyta nurašyti hiperaukštaitišką Valančiaus formą *дангюоѣ* 33, tačiau perdaryta į kitokią nesančią formą – *dangoje* 24.

(c) prieveiksmiai, plg. *велтуо* 62 – *weltow* 48.

Iš Luočio suklydimų galima minėti formą *pirtow* acc. sg. 41 (iš *пирмонь* 54). Nors čia kamieninio kirčiavimo forma ir žemaičiai tokių formų galininke nosinio tarties pobūdžio neišlaiko (ar, kaip yra Luočio šnektos atveju, dvibalsio [ou]), tačiau galūnę Luotys parašė <ow>, tarsi tai būtų galūninio kirčiavimo žodis. Vis tiek aišku, kad galininkus taip kartais pažymėdavo pagal savo tarmę, tad net ir suklydimas liudija skuodišką Luočio šnektą.

Iš [ou] ypatybės akivaizdus Luočio noras tekstą užrašyti žemaitiškiau, nei rado Krečinskio transliteracijoje. Ir iš kitų iki šiol apžvelgtų tarminių bruožų matyti, kad daug lengviausiai žemaitiškai pastebimų žemaitiųjų Luotys neaukštaitino, o atvirkščiai – rinkosi žemaitišką ar žemaitino, jei buvo užrašytos aukštaitiškai (žem. dounininkų [ei], [ou] ir dat. sg. [ou]). Tai rodytų, viena, kad jis visai nesistengė rašyti aukštaitiškai, aukštaitinti (skirtingai nuo Valančiaus, kuris šias ypatybes, su tam tikromis išimtimis, dažniausiai rašė aukštaitiškai). Vienintelė lengvai pastebima žemaičiams žemaitybė, galūninių skiemenų monoftongai [a], [e], Luočio neišlaikyti (labai retai pasitaikė lyčių, kurias būtų galima pavadinti ir Luočio žemaitinimu, monoftongų teikimu vietoj vak. a. dvibalsių, plg. *кутайсь* 57 – *ketas* ‘kitais’ 43; *свѣтимаѣсь* 106 – *swetimas* ‘svetimais’ 89; bet tokie atvejai be galo reti, juos linkčiau laikyti labiau Luočio klaidomis, ne žemaitinimu). Bet net tokie kraštutiniai žemaitiškos bendrinės kalbos kūrėjai, kaip Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Simonas

Grosas, Antanas Klementas (žr. Subačius 1996, 55t., 67; Subačius 1998, 115) šią ypatybę toli gražu ne visada išlaikydavo (greta aukštaitiškų dvibalsių).

5.2.9.3. [e]. Luotys mėgino išlaikyti žemaitišką savo tarmės [e] žymėjimą, tačiau tai darė nenuosekliai, matyt, abejodamas, painiodamasis. Tam tikrais tarpais jis vartojo raidę <y> šiam žemaitiškam tarpiniam garsui tarp [i] ir [e] žymėti. Luotys rašė <y> trijose nevienodo dydžio atkarpose: (1) teksto pradžioje, t. y. iki 6 p. imtinai (toliau 7–8 p. tarsi vėl nevartojo); (2) 9–10 p. vėl dažniau ar rečiau rašė <y> (nuo 11 p. nerašė <y> net iki p. 65; išimtinai prasprūdo gal tik *мейлень* acc. sg. 43 – *mejly* 32; *пилна* 47 – *pylna* 36); o (3) nuo 65 p. 11 e. (nuo žodžio *висусь* acc. sg. m. 80 – *wysos* 65) raidė <y> vėl imama labai dažnai vartoti, ir jau vartojama iki rankraščio pabaigos 98 p. Pavyzdžiui,

(1) p. I–IV, 1–6: *ангаути* 5 – *argawty* 1; *анпръйшукэ* 4 – *aprejųky* 1 (nors tame pat psl. prašyta *aprejųke*); *бути* 5 – *buty* 1; *высась* acc. sg. f. 3 – *wysas* VI; *урь* 3 – *yr* VI; *исакэ* 5 – *isaky* 1; *ишминтись* nom. sg. 5 – *iųmintys* 1; *ишнажинти* 4 – *iųrazinty* 1; *Клаусимась* 3 – *Klausymas* ‘kláusimas’ VI; *нумиресь* 4 – *numyres* 1; *нумирти* 6 – *numerty* 2; *падаве* 4 – *padawu* 1; *патикти* 5 – *patykty* 2; *тейсибе* nom. sg. 5 – *tejsyby* 1; *тикъти* ‘tikėti’ 4 – *tekiety* 1.

(2) p. 9–10: *вадинась* 14 – *wadynas* 9; *вали* instr. sg. ‘valia’ 15 – *waly* 10; *вису* 15 – *wysi* 10; *вистъмсь* 15 – *wysims* 10; *висуметь* 15 – *wysumet* 9; *даботинась* 14 – *dabotynas* 9; *лигась* nom. pl. 16 – *lygas* 10; *не падаве* ‘nepadarė’ 16 – *ne padary* 10; *пикта* gen. sg. 16 – *pykta* 10.

(3) p. 65–98: *бути* 105 – *buty* 89; *гарбинти* 80 – *garbinty* 65; *дасилейдамь* ~ *dasileidžiam* 104 – *dasylejdam* 88; *дорубе* nom. sg. 109(2x) – *doribi* 92, *doriby* 92; *урь* 80 – *yr* 66; *паситайсесь* ‘pasitaisęs’ 105 – *pasytajsys* 89; *Сакраменту* loc. sg. 80 – *Sakraminty* 65; *свѣтими* 104 – *swetymis* 88.

Įsismaginęs Luotys pavartodavo raidę <y> ir ten, kur jo tarmėje netartas paplatėjęs [e]: *ансидарути* 84 – *apsydaruty* 69; *вениби* ‘vienybė’ 85 – *wienyby* 70; *вильти* acc. sg. 85 – *welty* 70; *смерти* acc. sg. 83 – *smerty* 68; *скайтими* 84 – *skajyty* 68; *сускайтими* 92 – *soskajyty* 76; *цѣлибей* loc. sg. 80 – *cielybej* 65.

Tačiau žemaitišką garsą [e] Luočio žymėtas ne tik <y>. Maždaug visame tekste (ir tose atkarpose, kur raidė <y> vartota, ir tose, kur nevargota) jis neretai rašė raidę <e> (dažnai pramaišiu su <y>), pvz.: *артима* gen. sg. 64 – *artema* 50; *атпиркима* gen. sg. 12 – *atperkima* 8; *бути* 48 – *bute* 36; *виресниби* instr. sg. 48 – *wiresnibe* 36; *дарути* 73 – *darite* 58; *Дваси* instr. sg. 11 – *Dwase* 7; *ишклаусити* 48 – *iųzklausite* 37; *ишэи* ‘išėję’ 13 – *iųzeje* 8; *наслаптись* acc. sg. 12 – *paslaptēs* 8; *сильпнеенть* 49 – *selpniejent* 37; *су вали* 13 – *su wale* 8; *супрасти* 71 – *supraste* 56; *тикъима* gen. sg. 12 – *tekiejema* 8.

Dar įvairiau, garsą [e] Luotys pažymėdavo ir trečiu būdu – raide <i>, pvz.: *високе* gen. sg. m. 48 – *wisoki* 36; *жмонесь* acc. pl. 13 – *žmonis* 8; *Иумаре* ‘ištārė’ 13 – *Iųtari* 8; *пагимде* praet. 3 48 – *pagemdi* 36; *примень* 55 – *primin* 42; *слепе* ‘slėpė’ 94 – *sliēpi* 78; *спавѣднесь* gen. sg. 93 – *sprawiednis* 78; *сутверэ* 13 – *sutwierē* 8; *сутейке* praet. 3 47 – *sutejki* 36; *Теве* voc. sg. 46 – *Tiewē* 35. Šiose pozicijose vak. a. taria [e], [è] ar [o], bet ne [e], tad tokį <i> rašymą tegalima interpretuoti kaip Luočio žymėtą žem. [e]. Šių <i> pozicijų nereikėtų painioti su tais <i> rašymo atvejais, kurie sutampa su vak. a. garsu [i] – tada nebeįmanoma atskirti, ar Luočio <i> žymi vak. a. garsą [i], ar žemaitišką [e], plg. *вадинась* 11 – *wadinas* 7; *висконь* 13 – *wis kon* 8; *урь* 12 – *ir* 7; *напильдити* 35 – *rapilditi* 25 (absoliučios

daugumos kitų XIX amžiaus rašytojų tekstuose raidė <i> būtų žymėjusi tik tokį garsą [i]).

Vadinasi, Luotys jokiū būdu nebuvo patyręs rašytojas, nebuvo apsisprendęs, ką rinktis, painiojosi. Savo žemaitišką garsą [ę] žymėjo bent trimis skirtingais būdais, o tai labai nebūdinga net ir labai nevienodai rašiusiems XIX amžiaus žemaitiškos rašomosios tradicijos autoriams. Antra vertus, tie trys būdai užrašyti garsą [ę] rodo Luotį norėjus rašyti žemaitiškai, dar labiau žemaitinti ir taip gana žemaitišką Valančiaus tekstą, vengti daugumos aukštaitiškų lyčių. Bet tas vengimas nebuvo įvykdytas visiškai – Luočio tekste nemažai perimtų Valančiaus vartotų aukštaitiškų formų.

5.2.9.4. [o]. Nors Luotys neturėjo atskirės raidės lotyniškoje-lietuviškoje abėcėlėje žemaitiškam [o] žymėti (skirtingai nuo raidės <y> garsui [ę]), vis tiek stengėsi garsą [o] išreikšti – dažnai tiesiog rinkosi raidę <o>, pvz.: *бува* 7, 8(3x), 58 – *bowa* 4(4x), 44; *жмогуми* 5 ~ *žmogomi* 2; *жмогусь* 4 – *žmogos* 1; *ишгульдимась* 3 – *ifsgoldimas* VI; *калбу* praes. 1 sg. 9 – *kalbo* 5; *Катехизму* instr. sg. 3(3x) – *Katechizmo* VI(3x); *нумирусю* 25 ~ numirusių – *numirosiu* 17; *нуситейсинтумемь* 7 – *nusitejsentomet* 3; *падавиму* instr. sg. 7 – *radawimo* 3; *сугронжинти* 91 – *sogronžity* 75; *туртонь* acc. sg. ‘turta’ 63 – *torta* 49.

Toks pasirinkimas žemaitišką garsą [o] žymėti <o> galėtų būti neįpratusio rašyti žmogaus rašto bruožas. Įgudus rašyti būtų buvę galima pastebėti, kad rašant tiesiog <o> atsiranda dviprasmybių, nes ta pati raidė reiškė ir kitą balsį ar dvibalsį (vak. a. [o], žem. [uo]), plg. *лупима* ‘lupimą’ 63 – *lopima* 48 (įpratęs lietuviškai skaityti skaitytojas šį žodį būtų perskaitęs greičiau kaip *loryma*).

Ir čia Luotys nebuvo nuoseklus. Toje pačioje žemaitiško [o] pozicijoje pavartodavo ir aukštaitiškai galintį atrodyti (arba garsų [u] ir [o] skirtumui nerelevantišką) rašmenį <u>, plg. *жодю* instr. sg. 37 – *žodiu* 27; *куру* acc. sg. ‘kurį’ 36 – *kurij* 26; *курусь* 48 – *kurius* 37; *судеимонь* acc. sg. ‘sudėjimą’ 36 – *sudiejema* 27. Tad ne visi žemaitiški [o] reikšti raide <o>, dalis jų – ir raide <u>. Čia vis dėlto dar reikia pabrėžti, jog <u> rinktas žymėti žem. [o] (ar vak. a. [u]) pozicijai gana retai – daug rečiau negu raidė <e> žymėti žem. [ę] (ar vak. a. [i]). Vadinasi, žemaitinimas <o> [o] atveju labai ryškus, gerokai ryškesnis negu analogišku <e> [ę] atveju.

Be to, raide <o> Luotys tradiciškai žymėjo ir žem. [uo] (ar vak. a. [o]), plg. *високень* acc. sg. ‘visokią’ 63 – *wisokien* 49; *Дьлто* 47 – *Dielto* 35; *жодю* gen. pl. 47 – *žodiu* 35; *прашомь* 49 – *prafšom* 37. Todėl Luočio teksto grafema <o> ženklina ne vieną garsą.

5.2.9.5. [ie]. Kirilikos raidėmis užrašytą vak. a. [ē] (ar žem. [ie]) lotyniškomis raidėmis Luotys paprastai perteikdavo taip, kad jos teperskaitomos žemaitiškai, pvz.: *галету* 6 – *galietu* 3; *глобею* instr. sg. 19 – *głobieju* 13; *сукалбеу* ‘sukalbėję’ 46 – *sukalbieje* 35; *Тевась* 5 – *Tiewas* 2. Ir čia akivaizdus Luočio noras žemaitinti.

5.2.9.6. -ims. Įvardžių, dalyvių ir būdvardžių daugiskaitos naudininko galūnė kirilikos raidėmis dažniausiai žymėta taip, kad ją tiksliau skaityti aukštaitiškai *-iems* negu žemaitiškai *-yms*. Luotys dažnai transliteravo taip, kad tikėtinesnė tapo žemaitiška interpretacija *-yms* ([ims], [ęms]) – su <i> ar su <y>, pvz.: *артимемсь* 53 – *artimims* 40; *Висъмсь* 87 – *Wisyms* 71; *висъмсь* 87 – *wisyms* 71; *ишэюсемсь* 53 – *ifzejusims* 40; *несугебонтемсь* 39 – *nesugebontims* 28; *свейкемсь* 96 – *swejkims* 81; *сугрешиюсемсь* 87 – *sogriefzijosyms* 71. Antra vertus, kartais pažymėdavo ir su <e>, plg. *гайлентемсь* 96 – *gajlentems* 81; *норънтемсь* 96 – *norintems* 81. Tai Luočio rašybos sistemoje irgi labiau galėtų reikšti žem. [ę] negu vak. a. aukšt. [ie].

5.2.9.7. [ɔn]. Kiriliniame VaKrTK vak. a. dvibalsis [an] dažnai ir būdavo ženklinamas <ан>. Ne visais atvejais, bet dažnai Luotys linko žemaitinti ir vietoj jo žymėti savo tarmės dvibalsį [ɔn] raidėmis <on>, pvz.: *антъ* 95, 112 – *ont* 80, 95; *дангаусъ* 113 – *dongaws* 96; *идантъ* 77 – *idont* 62; *приемантъ* 72 – *prijemont* 57; *родантъ* 84 – *rodont* 69; *ужлайкантемсъ* 66(2x) – *uzlajkontems* 51(2x). Net tik kirilikos <ан>, bet ir pasitaikęs <ун> transkribuotas taip pat, plg. *ундени* acc. sg. 76 – *ondeniu* instr. sg. 61; *унденю* instr. sg. 76 – *ondiniu* instr. sg. 61.

Bet retkarčiais išlaikydavo ir VaKrTK [an], tik, žinoma, digrafą <ан> transliteruodavo lotyniškėmis raidėmis <an>, plg. *дангаусъ* 43 – *dangaws* 32; *Идантъ* 43 – *Idant* 32.

5.2.9.8. [t], [d]. Tiek Valančius, tiek Luotys buvo pajūrio žemaičiai, jų šnektų kaitmeninės afrikatos buvo pakeistos beafrikatėmis. Valančius kiek pastebėdamas buvo linkęs tas afrikatas aukštaitinti, (kituose tekstuose prikurdavo daug hiperaukštaitybių; žr. Jonikas 1972, 132tt.; Subačius 1999, 90t.), turbūt todėl ir VaKrTK nemažai nepajūrietiškų šnektų afrikatinių formų. Tačiau Luotys bent dalį iš jų keitė, vertė pajūrio žemaičių beafrikatėmis lytimis, pvz.: *аукщяусъ* 65 – *awkfztews* 50; *Веупачю* instr. sg. 34 – *Wiefzpatio* 25; *даранчиотъ* 97 – *darontioje* 81; *дидзяусю* instr. sg. 85 – *didewsiu* 69; *жодзейсъ* 114 – *zodejs* 97; *ишведзяу* 52, 54, 55 – *ifzwedew* 39, 41, 42; *кянчя* 113 – *kient* 96; *насланчю* gen. pl. 69 – *paslaptiu* 54; *прижащю* gen. pl. 91 – *prizastiu* 75; *смерчю* instr. sg. 105 – *smertio* 88; *смерчя* gen. sg. 97, 100, 105 – *smerty* 81, 84, 89; *тущюсъ* 84 – *tufztios* 68.

5.2.9.9. Cond. 3. Tariamasis nuosakos trečiąjį asmenį Luotys iš pradžių pažemaitindavo, plg. *ампиркту* ‘atpirktų’ 5 – *atperktom* 2; *ижганитуму* 5 – *ifzganitom* 2; *надаруму* 18 – *padaritum* 12. Formos *пакелтумемъ* 42 pakeitimas *pakieltom* 31 turbūt yra klaida, Luočio tik parašytas trečiasis asmuo vietoj kirilinio pirmojo. Bet toliau tekste Luotys iš kirilinio teksto vis dėlto perimdavo aukštaitiškiau atrodančias formas, plg. *амтурътму* 99 – *apturietu* 83; *амтолинту* 43 – *atitolintu* 33; *ампиркту* 18 – *atpirktu* 12; *галету* 6, 75 – *galietu* 3, 60; *даруму* 51[2x] – *daritu* 39[2x]; *пародитуму* 65 – *paroditu* 51.

5.2.9.10. Acc. pl. Pasitaikydavo Luočiui pažemaitinti aukštaitišką daugiskaitos galininko lytį, pvz., *юсъ* acc. pl. 67 – *jus* 52. Aukštaitiška forma *juos* pakeista *jus*, nors žemaičiai skuodiškiai šiuo atveju vartoja kitoki įvardį – *anus*. Tad daugiskaitos galininkas *jus* čia yra hibridinė lytis, Luočio hiperžemaitybė.

5.2.9.11. Loc. pl. VaKrTK suaukštaitintą vienaskaitos vietininką Luotys kartais sužemaitindavo, plg. *грѣкѹосъ* 107 – *griekus* 91.

5.2.9.12. Summa summarum Luotys tarmines lytis labai aiškiai žemaitino. Nors likę ir aukštaitiškų lyčių, bet Luočio tekstas gerokai žemaitiškesnis, net skuodiškesnis, negu Valančiaus-Krečinskio prototipas VaKrTK. Luotys beveik nepaliko aukštaitiškų dvibalsių [uo] (rašė tik žem. [ou]), bandė žymėti ne tik žem. [o] (<o>), bet ir žem. [ę] (<y>, <e> ir <i>). Ir morfologija Luočio buvo labai žemaitinama – acc. sg., dat. pl., loc. sg., cond. 3 ir kt. Atrodo, kad Luočiui visiškai nerūpėjo orientuotis į aukštaičius, jis linko rašyti labai žemaitiškai.

Tačiau iš rašybos svyravimo matyti, kad Luotys nebuvo labai patyręs rašytojas. Greičiausia jis bus perrašinėjęs tekstą ne spaudai, o sau pačiam. Todėl jam ir nereikėjo taikytis prie konteksto, rūpintis įtraukinėti aukštaitiškų ypatybių įvairesniems skaitytojams. Beveik nėra tokių atvejų, kad žemaitišką kirilinio *Katekizmo* formą Luotys būtų suaukštaitinęs. Tai, kas aukštaitiška Luočio rankraštyje, beveik visada buvo aukštaitiška ir kirilikos prototipe (išimtimis galima būtų išvelgti tokius neva paaukštaitinimus, kaip tariamasis nuosakos afrikata *галемю* 90 –

galieczio 74, arba neva žemaitiško monftongo dvibalsinimas *апкесъ* ‘apkeis’ 96 – *аркейс* 80 – tačiau pirmasis atvejis galėjo būti žinomas plačiau ir kitiems žemaičiams, o antrasis – galbūt tiesiog korektūros rikto pataisymas). Žemaitiųjų, priešingai, Luotys papildė labai gausiai.

5.2.10. Rašyba. Atskira redagavimo potemė būtų rašyba. Daug jos ypatybių Luotys išlaikė, daug ir redagavo, jei transliteravimui galima taikyti terminus *išlaikyta* ar *redaguota ortografija* (juk pats transliteravimas yra raidžių keitimas).

5.2.10.1. <он(ь)>, <ен(ь)>. Jau minėta, kaip Luotys buvo perėmęs Krečinskio rašybos elementą – net ir kamieninio kirčiavimo žodžių galūnėse rašyti nosinį garsą žyminčią raidę (plg. 3.1.). Čia belieka pridurti, kad Luotys nenuosekliai laikėsi tos Krečinskio siūlytos rašybos <онь>, transliteruodamas pagal savo šnektos tarimą atstatinėdavo lytis raide <a> (arba <ȧ>), pvz.: *висонь сава мокслонь* acc. sg. 8 – *wisa sawa toksla* 4; *зивенимонь* 6 – *giwenima* 3; *зивенимонь амжинонь* acc. sg. 6 – *giwenima amžina* 3; *конь* 9 – *ka* 5; *парь пасаконень арба падавимонь* 8 – *par pasakojema arba padawyma* 4; *тикъимонь* acc. sg. 3 – *tekiejema* VI; *Тикъимонь* acc. sg. 4 – *tekiejema* 1; *Тикю и Двасень Швентонь* 9 – *Tikiu i Dwase Szwęta* 6; *Тикю и Девонь Тевонь* 9 – *Tikiu ing Diewa Tiewa* 5; *Тонь пасаконимонь* acc. sg. 7 – *Top pasakojema* 3; *тонь судеимонь* 9 – *ta sudiejema* 5; *ужъ тикронь тејсибень* acc. sg. 4 – *uz tikra tejsibe* 1.

Analogiškai keitė ir <ень> į <e> (ar <ę>), plg. *гарбень* acc. sg. 38 – *garbe* 28; *Швентонь бажничень висурэнсонтень, швентую драугистень* 10 – *Szwęta bażnicze wisuresate, fzwętuju drawgiste* 6.

Nors kartais atsitikdavo ir atvirkščiai. Dažnus įvardžius *kon*, *ton* Luotys buvo įpratęs rašyti krečinskiškai su <on>, tačiau kartais net ten, kur Krečinskis jų nebuvo taip parašęs, Luotys pažymėdavo, plg. *Ко* 59 – *Kon* 45; taip pat *мо* gen. sg. 60(2x) – *ton* acc. sg. 45. Na, čia įpročio galia, bet taip pat reikia nepamiršti, kad dalis žemaičių (pavyzdžiui, Valančius) šioje vietoje ir tarė su [ɔn], tad kaimyniniai žemaičiai galėjo veikti Luotį taip pat (nors jo paties tarmėje tarta [ou]). Dar plg. netipišką Luočio persistengimą *шештои* ‘šeštąjį’ *присакимонь* 62 – *fzefzton prisakima* 47.

Kalbant apie tendencijas tinka pasakyti, kad Luotys iš pradžių daug dažniau perimdavo Krečinskio <ень> ar <онь>. Bet toliau ėmė suprasti, kad tai dirbtinės formos ir dažnai jų atsisakydavo. Vis dėlto visiškai atsikratyti nesugebėjo ir antrojoje rankraščio pusėje.

5.2.10.2. <ѣ>. Luotys neretai pavartodavo perbrauktosios <ѣ> ženklą (tad kietąją <ѣ>) net ir prieš priešakinčius balsius (žem. [ɛ], žem. [ie]) ar prieš kitus priebalsius, einančius prieš tokius pačius balsius. Pavyzdžiui, *анмислиту* 71 – *armisliti* 56; *Атильси* acc. sg. 87 – *Atylsy* 71; *вейслень* acc. sg. 88 – *wejsly* 72; *дали* instr. sg. 95 – *dały* 79; *ИШГАЛЕЙСЪ* 75 – *ifzgalejs* 60; *ишгалеисъ* 88 – *ifzgalejs* 72; *каталикай* 110 – *katalykaj* 94; *каталикаисъ* 68 – *katalekajs* 53; *каталикамсъ* 94 – *katalykams* 78; *каталику* gen. pl. 111, 112 – *katalyku* 95(2x); *келесъ* acc. sg. f. 94 – *kieles* 78; *кяле* gen. sg. 99 – *kieły* 83; *лигонисъ* gen. sg. 100 – *lygonejs* 84 (bet ir *ligonis* 84); *лигосъ* gen. sg. 100 – *lygos* 84; *Мейле* nom. sg. 111 – *Mejly* 95; *мейле* nom. sg. 50, 109 – *mejly* 38, 93; *мейлесъ* gen. sg. 110 – *mejlys* 93; *милаусе* ‘mieliausio’ – *milawsy* 74; *милестонь* 76 – *mileston* 60; *мислесъ* acc. sg. 65 – *mesles* 50 (bet ir *misles* 51); *мислесъ* gen. sg. 53 – *misles* 40; *мисли* instr. sg. 104, 114 – *misly* 88, 97; *мислиту* 110 – *mislyti* 93; *нуплешима* acc. sg. 64 – *nuplieszima* 49; *накелиму* instr. sg. 86 – *pakiełyti* 71; *Пасидалиму* instr. sg. 108 – *Pasydałyjeto* 92; *рейкали* loc. sg. 76 – *rejkałi* 61; *рейкалингяусисъ* 75 – *rejkałingewsis* 60; *слепими* ‘slėpime’ 63 – *sliepiema* ‘slėpimą?’ 48; *шлюба* 68 – *fzliuba* 53.

Toks rašymas nedažniems žemaičių tekstams XIX amžiuje tebuvo būdingas. Vis dėlto panašiai nenuosekliai buvo rašoma 1759 metų *Žyvate*. *Žyvata* tyrė Aleksas ir Danutė Girdeniai rašė, kad „neretas *l* prieš įvairios kilmės galinį *-y = -e* (pvz.: *akly* 190₂₆, 311₁₉ ‘akli’ (ir *akly* 115₁₉), *awely* 95₁₃ ‘avelė’ [...] (ir *awely* 176₂₄) [...], *szpitoły* 4919 ‘špitole, vargšų prieglauda’ [...]). Susidaro įspūdis, kad vertėjui bus nepavykę apsispręsti, kaip rašyti šiai pozicijai būdingą pusminkštį priebalsį: matyt, jis kartais pasigirsdavo kietesnis, kartais minkštesnis“ (Girdenis, Girdenienė 1997, 40t.). Luotys rašė labai panašiai, jam irgi galėjo nevienodai atrodyti pusminkštis priebalsis, ir jį pažymėdavo ne tik minkštojo, bet ir kietojo priebalsio ženklu. Toks Luočio rašymas labai nenuoseklus, jis vartoja daug formų analogiškose pozicijose ir su minkštąja <l>. Tai galėtume vertinti kaip Luočio nepatyrimą rašyti, nesusipažinimą su XIX a. pirmosios pusės žemaičių tekstais (*Žyvat*as juk buvo daugiau kaip šimto metų senumo, bet gal Luotys galėjo būti matęs vėlesnių leidimų?). Tikėtina, kad Luotys labiausiai stengėsi taikyti raides <l> ir <l> pagal savo skuodišką intenciją.

5.2.10.3. <aw>, <ew>. Dvibalsio [au] antrąjį dėmenį po kieto ir po minkšto priebalsio Luotys rašė <w>, t. y. atitinkamai <aw> ir <ew>. Pavyzdžiui, <aw>: *апмауtasъ* 21 – *artawtas* 14; *гаунъ* 75 – *gawn* 60; *даугаясъ* 21, 61 – *dawgeaws* 15, 47; *донгаусъ* 9 – *dagaws* 5; *жмогые* 14 – *žmogaws* 9; *уждрпуде* 63 – *uždrawde* 48. Ir <ew>: *гувяусей* 51 – *guwewsej* 39; *крижяусъ* 21 – *križews* 14; *пагаляусъ* 62 – *pagalews* 47; *моляусъ* 20 – *tolews* 14.

Šių dvibalsių grafika <aw>, <ew> – su raide <w>, o ne <u> – buvo daug būdingesnė XVIII, o ne XIX a. lietuviškiems raštams. Bet kita ko, panašiai rašyta ir minėtajame *Žyvate*. Jame taip pat ir dounininkiški dvibalsiai [ou] kartais pažymėti su raide <w> (<uw> arba <aw>; plg. Girdenis, Girdenienė 1997, 11). Neatrodo neįtikinama, kad Luotys buvo susipažinęs būtent su *Žyvat*u, o ne su kitais vėlesniais žemaitiškais raštais.

5.2.10.4. <fz>. Netikėtai senoviškas pasirodo esantis net digrafo <fz> rašymas su ilgąja <f> ir ilgąja <z>, plg. *ifzganitom* ‘išganytų’ 2; *ifzpazinty* 1; *katalikifzkas* 1; *fzerdziu* ‘širdžių’ 50; *tufztios* ‘tuščios’ 68; *Wiefzpat*s 45. Taip rašoma visame rankraštyje nuosekliai, tai tebuvo vienintelis Luočio būdas žymėti digrafą <sz>. XIX a. pradžios ir vidurio rankraščiuose <fz> nebebuvo vartojamas nuosekliai, kartais kai kurių autorių buvo parašomas tik dviraidis <fz> (ilgoji raidė <f> su trumpąja <z> – Jurgio Pabrėžos, Antano Tatarės, Edvardo Daukšos; plg. Subačius 2004b, 282). O Luotys, priešingai, rašydamas net praslinkus trims XIX a. ketvirčiams, buvo labai nuoseklus. Vėl matyti, kad Luotys nebuvo smarkiau paveiktas XIX a. lietuviškų raštų tradicijos, kažkokiu būdu buvo persiėmęs gerokai senesne, XVIII amžiui būdingesne lietuviškų raštų tradicija.

5.2.10.5. Tad, galų gale, Luočio rašybos dominantė atrodo buvęs orientavimasis į XVIII a. rašybos (grafikos) normas (stilių), ir specifinis bruožas – įgūdžių stoka (plg. tokį ypač nenuoseklų ir neišprastą transliteravimą – *Вусьнурму* ‘visų pirma’ 87 – *Wysopermo* 72).

6. Išvados. Akivaizdu, kad Aleksandras Luotys perrašinėjo būtent kirilinį Jono Krečinskio perdarytą Valančiaus *Trumpo Katechizmo* tekstą (VaKrTK, 1865), ir tai kol kas vienintelis žinomas lietuviško kirilikos teksto transliteravimo lotyniškėmis raidėmis pavyzdys (LuTK, 1874). Tai rodo ir sutampančių praleistų eilučių ilgis (rinkinio plotis), ir iš kirilikos perimtos dirbtinės acc. sg. formos (plg. *meilin* ‘meilė’, *mokslon* ‘mokslą’), ir kartais įterptos kirilikos raidės tarp lotyniškųjų.

Luočio tekstas nurašytas ištisai, netrumpintas – Luotys norėjo transkribuoti visą tekstą, nekildavo trumpinti. Vis dėlto neapsižiūrėjęs kai kur praleido teksto eilučių (atkarpu).

Perrašydamas Valančiaus-Krečinskio tekstą Luotys kai ką ir redagavo. Pakeitė stačiatikišką žegnonės formulę katalikiškąja. Keitė kai kurias gramatines formas ir stilistines ypatybes. Redagavo leksiką – ypač dažnai Luotys atmesdavo Valančiaus bandymus įvesti naujovių į bažnytinę terminologiją (Valančiaus-Krečinskio *кончесь* keitė *mukas*; *рижимось* – *pastanawiejemu*; *касдениней* – *rawszedni*). Taisė riktus bet ir pats klydo.

Luočio tarmės redagavimas – tai visų pirma aukštaitiškų formų keitimas žemaitiškomis dounininkiškais, plg. Luočio <ej> [ėi] (*вена* ‘viena’ – *wejna*); <ow> [ou] (*дуоу* ‘duona’ instr. sg. – *dowo*); <y>, <e>, <i> [ė] (*бути* ‘būti’ – *buty*, *бути* ‘būti’ – *bute*, *пагимде* ‘pagimdė’ – *pagemdi*); <o> [o] (*ушгульдимась* ‘išguldymas’ – *ifsgoldimas*); <ie> žem. [ie] (*галету* ‘galėtu’ – *galietu*); *-ums* (*вистъмсь* ‘visiems’ – *wisums*); <on> [on] (*дангаусь* ‘dangaus’ – *dongaws*); <т> [t] (*аукуцяусь* ‘aukščiau’ – *awkfztews*); cond. 3 <om> [om] (*амнуркму* ‘atpirktų’ – *atperktom*). Atvirkščių atvejų – kad žemaitiškos Valančiaus formos būtų pakeistos aukštaitiškais – beveik nėra. O žemaitiųjų, priešingai, Luotys prirašė gana daug.

Sprendžiant iš redagavimo pobūdžio, Luotys persirašinėjo savo reikmėms, ne spaudai. Todėl jis kartais laisvokai pardedagudavo frazes. Dėl to jam labiausiai ir tiko jo paties Skuodo šnektos lytys (jis nesiderino prie kitų tarmių atstovų).

Luotys keitė ir rašybą (pvz., dažnai atsisakė Krečinskio ortografijos <он(ъ)> [*живенимонъ* ‘gyvenimą’ – *giwenima*], <ен(ъ)> [*бажничень* ‘bažnyčia’ – *baznicze*]). Kitos būdingesnės Luočio rašybos ypatybės – nenuosekliai žymėta <т> prieš *e* ir *i* tipo vokalizmą (*амислиту* ‘arpmislyti’ – *arpmisliti*; *кяле* ‘kelio’ – *kieły*), nuosekliai rašyta <aw>, <ew>, <ow> ir <fz>. Luočio rašybai būdingas orientavimasis į daug senesnę rašybos sistemą, įprastą ne XIX amžiaus pabaigai, kaip tikėtumėmės, bet XVIII amžiui. Minėti bruožai stebėtinai panašūs į 1759 metų *Žyvato* ortografiją. Keltina hipotezė, jog Luotys galėjo pats mokytis skaityti ir rašyti iš dažnai perleidžiamo *Žyvato*. Apskritai iš rašybos nenuoseklumo aišku, kad Luotys nebuvo įgudęs gerai rašyti lietuviškai, nesilaikė kokios nors žinomos vienos ortografijos tradicijos (plg. netradiciškai ir nenuosekliai parašytą *Wysopermo* ‘visų pirma’).

Literatūra ir šaltiniai:

- Dolbilov M., 2004, Imperijos biurokratija ir lietuvių kalbos lotyniškais rašmenimis draudimas 1864–1882 m., – Raidžių draudimo metai, sudarė Darius Staliūnas, Vilnius, 111–137.
- Girdenis A., D. Girdenienė 1997, 1759 metų „Ziwato“ indeksas, Vilnius.
- IvKrKAL – [Ivinskis L., J. Krečinskis, 1866], МѢСЯЦЕСЛОВЪ НА 1866 ГОДЪ. КАЛЕНДОРЮСЪ АНТЪ 1866 МЕТУ. ВИЛЬНА. ВЪ ТИПОГРАФИИ А. СЫРКИНА. 1866; VUB: L_R 583.
- Jonikas P., 1972, Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje, Čikaga.
- LKA II – Lietuvių kalbos atlasas II. Fonetika, 1982.
- LPŽ II – Vanagas A., V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė, 1989, Lietuvių pavardžių žodynas II, Vilnius.
- LuTK – Trumpas Katechizmas. Awkcziauwsej krafzta wyresnibei lejpant paraŹzitas dieł katafiku jawnumenes i moksla łejdamus. Yfzspawstas. Wilniui Yfzspawsty

- dalejda Metus 1874 Rugsieje 16 diena. Motiejus Wałonczawskis Wiskups. Raŕzi Aleksandra Lowtis. (Rankraštis; LLTIB: f. 1 – 3468.)
- Merkys V., 1994, Knygnešiu laikai: 1864–1904, Vilnius.
- Rokaitė B., 1961, Kai kurie nauji žemaičių dounininkų tarmių fonetikos dalykai, – LKK 4 147.
- Staliūnas D., 2004, Lietuvių tapatumas, kalba ir rašmenys Rusijos tautinėje politikoje (XIX a. 7-asis dešimtmetis), – Raidžių draudimo metai, sudarė Darius Staliūnas, Vilnius, 79–109.
- Subačius G., 1996, Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba, – Lietuvių Atgimimo istorijos studijos 8: Asmuo: tarp tautos ir valstybės, 10–113.
- Subačius G., 1998, Žemaičių bendrinės kalbos idėjos: XIX amžiaus pradžia, Vilnius.
- Subačius G., 1999, Simonas Daukantas – Motiejaus Valančiaus raštininkas, – Archivum Lithuanicum 1 85–95.
- Subačius G., 2004a, Lietuviška ir rusiška lietuviškų spaudinių kirilika 1864–1866 metais, – Raidžių draudimo metai, Vilnius, 139–173.
- Subačius G., 2004b, Grafemos <f> netektis Lietuvos rankrafzčiuose, – Archivum Lithuanicum 6 265–286.
- Subačius G., 2005, Development of the Cyrillic Orthography for Lithuanian in 1864–1904, – Lituanus 51 (2) 29–55.
- Vaicekaskas M., 2003, Valančius ir Olševskis II, arba tikslinimai ir kiti rankraščiai. ‘Bromos atvertos ing viečnastj’ 250-osioms išleidimo metinėms, – Knygų aidai 4 10–18.
- VaKAN – [Valančius M., 1864,] KANTYCZKAS ARBA KNINGA GIESMIU. PAR Motieju Wołonczewski ŻEMAJCZIU WISKUPA parwejzieta ir isznauje iszspausta. WILNIUJ. Kasztu ir spaustuwi Jozapa Zawadzka. 1864; VUB: LR 1287.
- VaKrKAN – [Valančius M., J. Krečinskis, 1865, Кантычкась арба книнга гѣсмю паръ Мотѣю Волончевски вискупа парвейзѣта ирѣ ишнауе ишспауста. Вильной, спаустувеиѣ А. Сыркина 1865]; VUB: LR 1283.
- VaKrTK – [Valančius M., J. Krečinskis, 1865,] Трумпась Катехизмась Аукщяусей крашта виреснибей лійпанть парашитась дѣль каталику яунуменесь и мокслусь лейдамось. Ишспаустась Вильной, Спаустувень Р. М. Ромма. 1865.
- Valančius M., 2001, Raštai: Pirmas tomas, Vilnius.
- Venckienė J., 2004, Kirilika rašytas atvirukas (XX amžiaus pradžia?), – Archivum Lithuanicum 6 315–318.
- Žyvas – ZIWATAS PONA YR DIEWA MUSU JEZUSA CHRISTUSA, TAY IRA KIELAS YSZGANIMA Kuriuw Ponas yfzganitoies yr Atpyrktoies mufu JEZUS CHRISTUS [...] Mumis y Dangu wede, moki, yr atgide [...]. WILNIAW Drukarnie J. K. M. yr RP. Kollegio Kunigu Pioriu. Kafztu yr storonę MATIEJAWS JUSUPA DOWBORA Metufy Pona 1759.

Giedrius Subačius

The Philological Somersault of Aleksandras Luotys: Трумпась Катехизмась (1865) into Трумпас Катехизмас (1874)

Summary

Aleksandras Luotys transliterated his Lithuanian manuscript—the Catholic *Brief Catechism* (*Trumpas Katechizmas*, 1874; LLTIB: f. 1 3468)—from the variant in Cyrillic characters *Трумпасъ Катехизмасъ* of 1865 (first prepared in manuscript in Latin characters by the bishop Motiejus Valančius and later printed in Cyrillic letters by Jonas Krečinskis). In the history of Lithuanian Luotys' manuscript was unique in the sense that it was the only known Lithuanian text in Latin letters transcribed from the Cyrillic Lithuanian version, which was then required by the Russian officials.

It is obvious that Luotys transcribed the Cyrillic text entirely, and that he did not intend to shorten it in any planned manner. Still, most probably due to his absentmindedness, Luotys omitted some lines of the original in several places.

Luotys made certain changes in his transliterated manuscript. For instance, he changed the Orthodox formula for making the sign of the cross into the Catholic one. He edited some grammatical forms and some stylistic features. Luotys also changed certain words—he ignored some of Valančius' attempts to modernize religious terminology and he used the traditional religious terms or words instead of those proposed by Valančius (e.g. he changed *кончесь* 'passion, suffering' into *mikas* 'ibid. '; *рижимось* 'determination' into *pastanawiejemu* 'ibid. '; *касдениней* 'daily' into *paŭzedni* 'ibid. ').

Luotys corrected some typographical errors but erred himself as well.

He changed certain Highland Lithuanian dialectal features into the Lowland Lithuanian (dounininkai in particular) equivalents. Cf. <ej> [eɪ] in Luotys' text (*вена* 'one' → *wejna*); <ow> [ou] (*дуону* 'bread' instr. sg. → *downo*); <y>, <e>, <i> [ɛ] (*бути* 'to be' → *buty*, *бути* 'ibid.' → *bute*, *пагимде* '(she) gave birth' → *pagemdi*); <o> [o] (*ушгудимасъ* 'explanation' → *izgoldimas*); <ie> žem. [ie] (*галету* '(he/she) could' → *galietu*); <yms> (*вистъмсь* 'for everyone' → *wisyms*); <on> [on] (*дангаусъ* 'of heaven' → *dongaws*); <t> [t] (*аукуцяусъ* 'higher' → *awkztews*); cond. 3 <om> [om] (*ампиркту* '(he/she) would redeem' → *atperktom*). There were many cases of Lowland dialectal peculiarities. Thus, Luotys' text was based on the Lowland dialect much more than on the Cyrillic prototype.

There were almost no cases, however, of substitution in the opposite direction—Lowland features were almost never changed into the Highland equivalents.

Judging by the way Luotys edited the text one can assume that the manuscript was not prepared for the purpose of publication, and that Luotys needed it in Latin letters for his personal uses. Therefore Luotys edited some phrases of the prototype freely, and introduced more of his native Skuodas dialect features (from the Northwestern Lowland territory).

Luotys also used certain specific orthographical peculiarities. Quite often he chose the character <ł> even before [e], [ɛ], and [i] vowels (*амислиту* 'to think of' → *apmisłiti*; *кяле* 'of the road' gen. sg. → *kieły*). Luotys selected the letter <w> to convey the second component in the diphthongs [au], [ou], cf. <aw>, <ew>, and <ow>. He always wrote the long letters <fz> to express the digraph <sz>. Those orthographic features were well known in eighteenth-century Lithuanian (approximately one hundred years before Luotys produced his transcript). Thus, Luotys adopted much older orthography. In particular, Luotys' orthographical features resembled certain features of *Žyvatas* of 1759. It is possible to assume that Luotys might have learned to read and write from this or from any of the other multiple editions of *Žyvatas*. Generally, judging by the inconsistency in orthography it is evident that Luotys wasn't a skilled writer in Lithuanian (cf. *Wysopermo* 'first of all').